

Záviš z Falkenštejna.

Napsal Josef Šusta.

I. Záviš z Falkenštejna do r. 1276.

Století třinácté znamená důležitou fazi v dějinách říše Německé. Boj mezi císařstvím a papežstvím dobojován, imperium ustoupilo na celé čáře. Ústup tento způsobil úpadek moci panovnické v říši samé a dodal tím důležitosti jednotlivým mocnostem teritoriálním na újmu moci centralní. Avšak Německo bylo vráceno sobě samému, energie národní počala více do vnitř než na venek působiti, většina přebývajících produktivních sil vázána doma; nastalo značné zvýšení úrovně kulturní; přišla doba minnesaengrů.

Také Čechy nebyly vyloučeny z tohoto postupu. Století třinácté má v dějinách českých zcela jinou tvářnost než doba předcházející, tvář mnohem jasněji ozářenou světlem kultury západní. V živějším tom světle mnohem jasněji a živěji vystupují před námi postavy historické; před tím až na malé výjimky známe holá jména v průvodu několika suchých fakt, beze vší individuality, nyní přináší nám doba obou Otakarův a Václavův osobnosti svérázné, interest nás v plné míře vzbuzující.

Jednou z nejpoutavějších osobností doby té jest *Záviš z Falkenštejna*. Že osobnost jeho nám není nesympatická, jeví se již v tom, že, ač kritická věda co možná nejméně pěkných stránek povahy jeho na světlo vynesla, poesie přece s oblibou jeho se uchopila, špatnost jeho různým vysvětlováním omlouvajíc aneb aspoň nádechem roztomilosti ozařujíc. Historie zabývala se častěji Závišem; obmezíme se však na dvě důležitější monografie, jež připomínáme.

Prvé samostatné kritické pojednání věnoval Závišovi *F. Palacký*, »O panu Závišovi z Rosenberka« (Časopis Českého Musea, 1831 str. 55.—79.), práci pro svou dobu znamenitou; ač spisovatel pod dojmem pádu krále Přemysla Otakara II. Záviše posuzoval, nesnažil se nikterak světlé stránky jeho zatajovati. Méně příznivě posoudil ho *M. Pangerl* v článku svém »Zavisch von Falkenstein« (Mitth. d. Ver. f. d. Gesch. d. Deutschen in Böhmen. X. 1872, p. 145—186), práci pilné, ale místy nedosti kritické.¹⁾ Mínění o Závišovi v širším

¹⁾ Rozumí se, že tato rozprava všude přihlíží k těmto starším pracím a také k Palackého Dějinám.

rámci prací všeobecnějšího významu vyslovená nemíníme zde vypočítávat. Celkem soud od dějepisců nad Závišem vynesený přílíz přízniv není.

Tato práce nebude apologií Závišovou. Nemáť historie práva odsuzovati nebo vynášeti osobností historických za činy, ke kterým namnoze vývojem událostí předcházejících nuceny byly a jimž vyhnouti se nemohly. Dříve bychom musili míti určité rozřešenu otázku, jaká vůbec důležitost náleží svobodné vůli sebe více vynikajícího individua v řetěze dějinných událostí. Nechceme tedy z pouhých událostí rekonstruovati povahu hrdiny našeho, jako se to v uvedených monografiích stalo, chceme pouze kriticky přehlednouti zprávy o životě jeho, přenechávajíc čtenáři, aby si utvořil obraz osoby sám. Také objevení některých nových pramenů nabádá k práci nové o Závišovi z Falkenštejna.

Záviš pochází z rodu pánů Krumlovských, který náležel do známé skupiny rodů šlechtických, *Vítkovců*. Organizace šlechty české až do pádu Přemysla Otakara II. nebyla tak pevná, aby byla chránila každého svého jednotlivého člena v jeho právech a požadavkům jeho důrazu dodávala, a proto svazky příbuzenské, větší řadu rodin k sobě pojící, tuto organizaci z části zastupovaly. Jedním z takových větších rodů byli Vítkovci, kteří společný znak, růží pětistlou, v štítu nosíce, od společného předka Vítka původ svůj odvozovali.¹⁾ Tento Vítek, zvaný z Prčic, zaujímal na dvoře vévod Českých v druhé polovici 12. století vynikající postavení, a jeho synové stali se původci rozličných rodin šlechtických, společné znamení růže majících. Počet synů těch není zcela určitě znám; s úplnou jistotou můžeme tři jmenovati, čtvrtého přidává Vítkovi genealogie jen z domyslu. Jména jich jsou: Jindřich, Vítek starší, Vítek mladší a konečně snad i Vítek z Klokot. Jindřicha svým zakladatelem jmenuje rod pánů z Hradce, Vítka mladšího rod Rosenberský, Vítka z Klokot rod Landštýnsko-Třeboňský, Vítka staršího rod Krumlovský. Vedle těchto mocných větví byly ještě jiní méně známí rodové, znakem růže se honosící, ty se však ještě nepodařilo všechny s jistotou ke společnému kmeni připojiti. Zakladatel větve Krumlovské, Vítek starší, byl již koncem 12. století dospělým mužem a žil ještě r. 1236. Pokud víme, zanechal jediného syna Záviše, který v letech 1234—1237 úřad podkomořský zastával a r. 1257 naposledy se uvádí. Vystupuje s praedikatem »z Nechanic« a zanechal dva syny, Vítka a Budivoje. Jemu a těmto jeho synům náleží nejspíše zásluha, že rodu svému zjednali větší statky v území jihočeského hvozdu pomezního. Jich správa asi vyplňovala

¹⁾ O nejstarším rozrodu Vítkoviců nejpilněji, ač poněkud tendenčně, zprávy sebral M. Pangerl. »Die Witigonen«, Archiv f. oesterr. Gesch. sv. 51. p. 503—576.

výhradně život Vítka, který r. 1220 poprvé vystupuje, aby se života veřejného účastnil. Přidává si praedikat »ze Sepekova« neb »z Načeradce« a od r. 1253 »z Krumlova«. Zemřel, jak se zdá, r. 1277, zanechav dva syny, Jindřicha a Voka. Druhý bratr, Budivoj, vyskytuje se poprvé rovněž r. 1220, a v letech následujících častěji setkáváme se s ním jako svědkem na listinách královských. Od r. 1259 přidává si příjímí »z Krumlova«, ¹⁾ kdež snad společně s bratrem hospodařil. Ale jména rodová nedosáhla v době té ještě pozdější stálosti, a Budivoj zve se od r. 1264 nejčastěji »ze Skalice«. ²⁾ Účastnil se tažení proti Uhrům r. 1260 a zemřel brzo po r. 1272. Manželka jeho slula Perchta, neznámého nám původu. Palacký ³⁾ domnívá se, že byla snad dcerou Vítka ze Skalice, málo známého Vítkovce z větve Landštynské, patrně podle toho, že Budivoj v posledních letech svých také »ze Skalice« se zove a Skalici tedy snad jako věno manželky své obdržel. Jest však podobnější, že Skalice byla starým rodovým majetkem a že byla mezi dvě větve rozdělena. Naproti tomu domnívá se Pangerl, že lze německý původ paní Perchty dokázati, ⁴⁾ ukazuje především na německé jméno její a pak na to, že měla nějaký majetek v Bavořích. R. 1264 daroval totiž Budivoj s paní Perchtou ves Šintov ve čtvrti Mühlské klášteru Drkolenskému, právě výslovně »villam in Schintaw, que uxorem meam iure hereditario contigit«. ⁵⁾ Tato ves patřila z části také bavorským pánům z Falkenštejna; Pangerl proto pokládá Perchtu za Falkenštejnovnu a vysvětluje tím zároveň pozdější vztahy Závišovy k rodu tomu. Ale tuto dosti pěknou domněnku seslabuje zpráva, že příbuzný Budivojův, pan Vok z Rosenberka, v závěti své r. 1262, dotýkaje se sporu, který měl s Budivojem o ves Šintov, určil, aby Budivoj ji dal klášteru Drkolenskému, bude-li mu přisouzena, na spásu své, bude-li Vokovi přirčena, na spásu jeho duše. ⁶⁾ Budivoj opravdu ves, jak jsme viděli, klášteru později daroval. Jisto jest tedy, že Vok z Rosenberka tu nějaká práva měl, což by k tomu ukazovalo, že byla ves ta v majetku Vítkovců již před odstěpením linií Krumlovské a Rosenberské. Nebylo by také nemožno, že manželka Budivojova byla příbuzná manželky Vokovy Hedviky, rozené z bavorského rodu pánů ze Schaunberka, a že obě měly za části věna ves tu společně. Tu by ovšem bylo nutno německý původ Perchtin uznati.

Svazek manželský Budivojův s Perchtou požehnán byl četnou

¹⁾ Reg. Boh. II. č. 224, č. 261, č. 320.

²⁾ Reg. II. č. 451, a v letech následujících. Jen jednou r. 1268 zve se »ze Sepekova«. Reg. II. č. 620.

³⁾ Dějiny I. 2, str. 468.

⁴⁾ Zavisch von Falkenstein p. 147.

⁵⁾ Reg. II. č. 468.

⁶⁾ Reg. II. č. 371.

rodinou, čítající pět synův a dvě neb tři dcery. Jména synů byla: *Zaviš*, Vítek, Vok, Budivoj, Henclín; ¹⁾ jmen dcer neznáme, ba ani určitého jich počtu. Zdá se, že *Zaviš* ze synů byl nejstarší, ač pro to nelze jiného důvodu uvést, leda, že nejdříve ze všech bratrů se jmenuje, a že v životě nejdůležitější úloha mu připadla. Budivoj a Henclín byli jistě nejmladší, ježto jen jednou, a to již po smrti *Zavišově*, se vyskytují a při důležitých shromážděních Vítkoviců nevystupují. Z tak četné rodiny vyšel tedy *Zaviš*. Statek rodový byl by musil bývati velice rozsáhlý, aby byl každému členu zajistil stkvělé postavení. Páni Krumlovští drželi část nejstarších statků Vítkovců, rozložených v středočeské hornatině na východ od Vltavy, kde nejdůležitější jich državy byly Načeradec, Chvalov, Březí, Veletín a Miskov. Dále na jih v okolí tábořském měli Krumlovští Sepekov, Radětice, Zběšice, Popovice, Podboří, Zalsí, Držkrajov, Božetice, Hodušín, Vlksice, Vratišov, Mlčkov, Bečov, Soběnov, Rašovice, Nosetín, Hodětín, Chýšku, Krychov a Podolí. ²⁾ Kdes tam snad stál také hrad Skalice. Že by Ledenice u Budějovic a Strunkovice u Vodňan již tehdy byly Vítkovcům náležely, nelze s jistotou tvrditi. Jiný komplex tvořily statky v území bývalého hvozdu pomezního. Hospodářská činnost pánů z Růže zde se počala asi počátkem XIII. století, a jedním z jejich ohnisek byl hrad Krumlov, kolem něhož se nové kultury kupily. Panství Krumlovské té doby nesmíme si však představovati v pozdějším rozsahu. Obmezovalo se na několik vesnic v nejbližším okolí hradu. Jiné nepatrné zboží jihočeské počalo se asi tehda vynořovati z hustých lesův okolo Vítkova Kamene, a mimo to měla větev Krumlovská některé roztroušené vesničky v krajině té, jako Světlík, Jílovice, Strašeň, Záběr a j. ³⁾ Tento majetek v jedné ruce by byl býval značný, ale, povážíme-li, že na něm seděl pan Vítek se dvěma syny a pan Budivoj s pěti, uznáme, že nemohlo samo bohatství některému členu rodu toho prvé místo mezi šlechtou českou zajistiti, jako bylo v následujících stoletích u pánů z Rosenberka. Zda mezi bratry Vítkem a Budivojem a potomky jich přišlo k dělení jmění, nevíme s jistotou, ale zdá se, že nějaké rozdělení tu bylo, neboť statky bratrů *Zavišových* po smrti jeho byly zabaveny, kdežto bratrance jeho na některých statcích klidně seděti zůstali.

Rok narození *Zavišova* znám není, ale nebyl příliš vzdálen od polovice XIII. století. V pramenech vystupuje *Zaviš* poprvé r. 1269, a to ve spojení s rodem Falkenštejnským. Falkenštejnové byli známý rod hornobavorský, v ministerialitě biskupství Pasovského se nalé-

¹⁾ 1272 Zewis, Witigo, Wocho filii d. Budewoy de Krummenow. Reg. II. c. 776; 1291 Vitco dominus de Scalicz et fratres sui Vocko, Budcuogius et Henclinus. Reg. č. 2734.

²⁾ Reg. II. č. 2734.

³⁾ O statcích jihočeských viz Pangerl, *Zavisch* 149.

zajíci, a v době té nejznámějším členem rodu toho byl Chalhoch z Falkenštejna, který na smrtelné posteli r. 1269 dal darem klásteru Drkolenskému část desátku ve vsi Šintově; a na té listině jako svědek vystupuje »domini Budiui filius dictus Zewish«. ¹⁾ Téhož roku 13. ledna na Falkenštejně svědkem jiné listiny Chalhochovy byl »d. Budiui filius dictus Zewish, Petrus miles ejus«. ²⁾ Roku 1272 jmenuje se Záviš poprvé »z Falkenštejnu« a r. 1274 poprvé »Zabissius castellanus in Valchenstein«. ³⁾ Jak se stalo, že Záviš přijal příjmy po bavorském rodu a hradu?

Pangerl, jak již dříve zmíněno, má za jisté, že Záviš skrze matku s ním byl spřízněn, ale hned potom zase kombinuje, že následkem smlouvy s biskupem Pasovským jako jeho úředník kastelanství falkenštejnské přijal, ve kterémž úřadě až do r. 1274 setrval, kdy opět rod Falkenštejnský sám držení hradu se ujal. Slabou stránku hypotézy té vytknul již L. Domečka ⁴⁾, totiž způsob, jakým prý Falkenstein Falkenštejnským biskupem odňat a po odstoupení Závišově jim zase vrácen. Biskup zajisté neměl práva neuprázdněné léno odejmouti, a, když žádného historického svědectví o tom bezpráví není, nesmíme je částí hypotézy činiti. Domečka sám domnívá se, že Záviš nezval se po hornobavorském Falkenštejně, ale po stejnojmenném hrádku v Dolních Rakousích, který prý r. 1265 králem Otakarem popravenému pro zrádu Otovi z Meissova odňat byl, a kde prý Záviš potom za kastelána dosazen. Než v Rakousích býval sice hrad Falkenštejn, ale ten nikdy Otovi z Meissova nenáležel a Otakarem konfiskován nebyl; ⁵⁾ také na základě domněnky té nelze vysvětliti vztahy Závišovy k biskupství Pasovskému. Jest však možný výklad jiný.

R. 1264, jak víme, daroval Budivoj, otec Závišův, s manželkou svou klásteru Drkolenskému ves Šintov celou. R. 1269 daroval Chalhoch z Falkenštejna část desátku ze vsi té témuž klásteru. Z toho zřejmo, že Budivoj neměl úplného vlastnictví vsi té, nýbrž že pánům z Falkenštejna tu náleželo vrchní vlastnictví i s desátkem. R. 1269 i od toho práva Chalhoch upustil a postoupil klásteru vsi té v úplný majetek. Ježto Záviš jako svědek na listině vystupuje, jest oprávněna domněnka, že on přednesl žádost klásteru Chalhochovi a stal se prostředníkem toho darování. Není nemožno, že uvedená ves nebyla jediným statkem v držení pánů Krumlovských pod vrchním vlastnictvím pánů z Falkenštejna, takže rod Závišův

¹⁾ Reg. II. č. 671.

²⁾ Reg. II. č. 632.

³⁾ Reg. II. č. 785, č. 917.

⁴⁾ Sborník historický, IV. str. 309.

⁵⁾ M. A. Becker, Falkenstein und die Falkensteine in Niederoesterreich. Wien 1885. Rovněž článek Falkenstein v »Topographie von Niederoesterreich«. Svaz. III. p. 8—25.

snad byl s ohledem na některé državy své v lenním a služebném poměru ku pánům těm. Věc taková nebyla ve středověku řídká, že totiž i vysoko stojící osoby od jiných statky v léno braly. Budivoj z Krumlova svěřil nejspíše jednomu z četných synů svých správu právě těchto statků, a syn tento, Záviš, ocitl se tak v častém styku s pány Falkenštejnskými, kteří, poznávše značné osobní schopnosti jeho, rádi vřadili jej v nejvyšší třídu svých šlechtických služebníků. Tak stal se asi kastelánem na Falkenštejně, ne jako lenník biskupství Pasovského, ale jako úředník pánů z Falkenštejna. Příčinou, proč tento nejprůirozenější výklad od nikoho nebyl nalezen, jest patrně, že biografové Závišovi pokládali za nemožné, aby později tak vynikající šlechtic za mládí svého byl býval pouhým purkrabím jiného rodu šlechtického. Ježto však víme, že nebylo to bohatství a rod, které Záviše potom tak vysoko vynesly, nebudeme na takou námitku klásti důrazu. Nebylo to ani později, kdy rozdílly společenské větší ostroiti nabyly, nic neslýchaného, že synové četných rodin dosti vysokého postavení jako »dobří lidé« v cizích službách mládí strávili. Také u Vítkovců nebyl by ten případ býval jediným; Vítek mladší z Prčic, zakladatel rodu Rosenberského, píše se v první době své »z Blankenberku«, jsa lenníkem mocných pánů z Blankenberku a Schoenherinku v Bavořích. Podobně i Záviš se vyskytuje jako purkrabí Falkenštejnský a, ježto mu otec neudělil žádného českého statku k výhradnému užívání, zval se z *Falkenštejnu* a přijal sokola vedle růže do štítu svého.¹⁾

V době té zdržoval se Záviš nejvíce v Bavořích,²⁾ někdy však také u příbuzných svých v jižních Čechách; aspoň r. 1274 19. března byl na Rosenberce.³⁾ V těchto letech asi určen byl králem Otokarem s otcem svým Budivojem, strýcem Vítkem a jakýmsi Benešem za ochránce kláštera sv. Floriana v Horních Rakousích.⁴⁾ Než po roce 1275 již nikdy v Bavořích ho nenalezáme, ani ve spojení s rodem Falkenštejnským. Ovšem mlčí o něm prameny v roce 1275 docela, a r. 1276 vidíme ho ve zcela jiné činnosti v Čechách. V letech těch tedy vystoupil ze služby u Falkenštejnských, ale jméno »z Falkenštejnu« podržel.

Namnoze rozšířeno jest mínění, že Záviš již v těch letech na dvoře Přemysla Otokara II. značnou hrál úlohu, a první začátky poměru jeho ke královně Kunhutě hledají se již v době té; mínění toho, nejvíce poesí rozšířeného, přidržuje se i Pangerl, ač spolehlivé prameny ho nepotvrzují.

¹⁾ R. 1272 se dostal do sporu s biskupem Pasovským. Na jedné listině tehdy dané (výtah její v Reg. č. 783) vidíme v pečeti růži i sokola. Viz vyobrazení v příloze k článku Pangerlovi.

²⁾ Reg. II. č. 785, 791, 917.

³⁾ Reg. II. č. 776 náleží do r. 1274.

⁴⁾ Reg. II. č. 406, kde listina se klade hned do r. 1262.

Osoby v okolí králově se nalézající seznáváme hlavně tím, že svědky na listinách královských probíráme. Záviš přichází tu pouze jednou. R. 1274 11. prosince dlel král Otokar v Klosterneuburku a tu vydal listinu, kterou slibuje biskupovi Pasovskému zaplacení jisté summy dlužné, a na které vedle dvou českých a pěti rakouských šlechticů také Záviš jako svědek přichází.¹⁾ Záviš objevuje se tedy při králi jen za jeho pobytu v Rakousích, kdežto přítomnost na dvoře v Praze se dokázati nedá. Byltě Záviš v té době nejspíše již ženat. Víme aspoň jistě, že před sňatkem svým s královnou Kunhutou již jednou ženat byl a že z manželství toho měl dceru, která později Hynka Krušinu z Lichtemburka za manžela pojala a r. 1306 nároky na pozůstalost otce svého obnovila.²⁾

Z předešlého vysvítá, že život Závišův až do r. 1276 nikterak z obyčejných kolejí se nevymýká, a že pozdějšího svého postavení v zemi ne jako první velmož země, ale skoro jako kdysi »homo novus« dosáhl, čímž také osamocenost jeho při pádu částečně se vysvětluje.

Rok 1276 jest však rozhraním v životě Závišově, které dělí tento na dvě části; onde vidíme obyčejného šlechtice, zde mu připadla velká úloha znamenitého historického dosahu.

(Pokračování.)

Záviš z Falkenštejna.

Napsal Josef Šusta.

II. Vítkovci a Přemysl Otakar II.

Události let následujících jsou takového rázu, že se nemůžeme výhradně osobě Závišově věnovati. Především třeba se ohlédnouti, v jakých poměrech veškeren rod Vítkovců před rokem 1276 se nalézal.

¹⁾ Leonis X. pont. max. regesta ed. Hergenröther, Freiburg 1884 sq.

²⁾ Regestum Clementis papae V. — Leonis XIII. P. M. iussu et munificentia, cura et studio Monachorum ordinis s. Benedicti editum. Romae I. 1885. II. ib. 1888. Appendices Tomus I. ib. 1892.

³⁾ I regesti del pontefice Onorio III. dall a. 1216 all' a. 1227 compilati sui codici dell' archivio Vaticano ed altre fonti storiche per P. Pressutti. I. Roma 1884. Regesta Honorii III. iussu et munificentia Leonis XIII. — ed. P. Pressutti. I. Romae 1888 (užito předešlého). II. 1894.

⁴⁾ Tištěno toliko asi 30 stran. R. 1894 Francouzský ústav (M. Sohnée) převzal také publikaci tohoto papeže.

⁵⁾ Specimina palaeographica regestorum Romanorum pontificum ab Innocentio III. ad Urbanum V. Romae ex archivio Vaticano 1888.

⁶⁾ Spicilegio Vaticano di documenti inediti e rari, estratti degli archivi e dalla biblioteca della Sede apostolica. Vol. I. (unico) Roma 1890—91 (převládá 16. stol.).

Vítkovci měli nepochybně své původní statky většinou ve středních Čechách, kolem Prčic. Odtud se šířili dále na jih, do kraje Tábořského, kde si zjednali četné statky. Koncem 12. a počátkem 13. století setkáváme se s nimi přechásto v listinách královských a tudíž v okolí králův, jimž platné služby prokazovali, často také dvorské úřady spravující. Odměnou jim bylo dovolení ke kolonizaci jihočeské části hvozdu pomezního. Hvozď tento pozbýval své důležitosti jako ochranná hradba země tím více, čím větší důležitosti a kulturní vyspělosti země česká nabývala naproti slábnoucímu císařství; lze jej srovnati s plénkou, která nemluvněte slabého chrání, ale, čím více dítě sílí, tím nepohodlnější se mu stává.

Upouštěno tedy od počátku 13. století od nedotknutelnosti hvozdu, který otevřen domácím i cizím kolonistům. Organizace hromadného toho osazování vyžadovala podnikatelů kapitálem silných, pak ovšem vyplácel se podnik ten znamenitě.

Hospodářská politika králů Otakara I. a Václava I. nebyla ještě tak dospělá, aby byla pochopila, jaký ohromný zisk by koruně z toho vzešel, kdyby celé veliké území hvozdu hraničního sama zkultivovala a zkolonisovala. Králové ti přenechávali věc nejvíce podnikavosti svých oddaných šlechticů a měli z toho pouze ten zisk, že si lacinou, jak se jim zdálo, odměnou zajistili jich služby. Hvozď pomezný poskytl tak půdy ke vzniku mnohých impositních komplexů statků privátních, jaké by jistě v zalidněném středu země nebyly vznikly.

Z takových podnikatelů byli i Vítkovci. Nejvíce na východě, na hranicích moravských, působila v tom ohledu větev Hradecká, vedle ní na Třeboňsku větev Landštýnsko-Třeboňská, dále v nejhořejším toku Vltavském páni z Rosenberka, a nejdále na západu větev Krumlovská. Avšak dříve než se podařilo jednotlivým větvím jihočeské kolonizační území zcela osaditi a zaokrouhliti, nastal obrat.

Přemysl Otakar II. změnil passivní politiku hospodářskou předchůdců svých v aktivní, snaže se obmeziti soukromé vykořisťování půdy korunní a hledě vlastními podniky větší prospěchy si zjednat. Obratem tím také citelně postižen rod Vítkovců, a postavení jeho ku koruně tím změněno.

Posledním oddaným služebníkem Otakarovým z rodu Vítkovců byl Vok z Rosenberka, který s titulem nejvyššího maršálka vedl vládu v nově nabytých částech říše jeho, zprvu v Rakousích, potom ve Štýrsku, kde r. 1262 zemřel.¹⁾ Smrtí jeho, jak se zdá, ruší se přátelský poměr krále k rodu tomu, neboť v nejbližších letech vidíme, že Otakar dává se do podniků jim nepřiznivých.

¹⁾ O něm napsal článek M. Pangerl, „Wok von Rosenberg.“ Mitt. d. Vereins f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen. X.

R. 1263 zakládá Zlatokorunský klášter a uděluje mu převeliké území v nejbližším sousedství Krumlova, území, na které rod Krumlovský nepochybně si činil naděje. Brzy potom počíná budovati královské město České Budějovice, a v téže době nejspíše založeny sousední statky královské Hluboká a Protivín. Podniky těmi nadobro zničena byla naděje Vítkovců na kompaktní, zaokrouhlené držení jižního cípu země české. Zdá se také, že dokonce v držení již nabytých statků pánům těm král počal činiti obtíže; tak aspoň lze vyložití zprávu kroniky Dalimilovy, kde se praví, že král »pánóm počě násilé činiti — své vladaře na Vítkovicě spusti«. ¹⁾ »Vladaři« nejspíše míněni byli úředníci komory královské, kteří snad vymáhali nějaké dávky ze statků na území původně korunním povstávších.

Jisto jest, že poměr Vítkovců ku králi časem se stává nepřítelstevním, jak patrné také z toho, že Vítkovci v pozdějších letech jeho jen výjimkou v listinách královských, kde před několika desetiletími bývali tak častými, jako svědkové se vyskytují. Jest to jen Oldřich z Hradce, který dvoru královskému zcela se neodcizil a v letech 1268—69 dokonce místo podkomořího zaujímá; ²⁾ ovšem rod Hradecký také se statky svými nejdále byl vzdálen od nových jihočeských podnikův Otakarových a nejméně jimi ohrožen. Ale i on po r. 1269 mizí z okolí krále.

V tom stavu věcí nepřekvapuje nás, že rod Vítkovců v dobách těch vykazuje velikou solidaritu všech členů; toto vědomí společného původu a interessu živeno četně navštívenými shromážděními celého rodu, jako na Rosenberce r. 1274, 19. března, kde větev Hradeckou zastupoval právě dotčený Oldřich, větev Landštýnsko-Třeboňskou Ojř z Lomnice, Krumlovskou náš Záviš s dvěma bratry, Rosenberskou mladí ještě synové Vokovi, Jindřich a Vítek, kteří ještě asi úplně vlivu matky své Hedviky ze Schaunberka nebyli odrostli, kdežto Hedvika sama udržovala s vlastním rodem těsné styky, čehož svědectvím jest, že v zmíněném shromáždění nalézáme také bratry její Wernharta a Jindřicha ze Schaunberka. Vyjmenovali jsme tu pouze hlavní zástupce jednotlivých větví, pomíjejíce osoby méně důležité nebo méně vynikající, jako pány ze Stráže, Hořice a j. Tato překvapující solidaritou velikého rodu zajisté ne z nejmenší části způsobena byla nespokojeností s vládnoucími poměry a snahou ústřední moci na odpor se postavit.

V jakém poměru však stála ostatní šlechta česká ku Přemyslu Otakarovi II.? Bez váhání lze říci, že poměr ten byl vesměs nepříznivý. Z jakých příčin? — Panství královo bylo překročilo hranice zemí českých a objímalo valnou část východní polovice říše Německé,

¹⁾ Fontes rerum Boh. III. 192.

²⁾ Reg. II. č. 620, č. 2795, č. 635, č. 641.

čímž zjednáno králi Českému i doma zcela jiné postavení jako pánu veliké říše. A tím i dosavadní poměr k velmožům českým se změnil. Mimo to u krále již nerozhodovaly toliko domácí interesity české; přijav alpské země pod žezlo své, podjal se Otakar i mnohých povinností k nim, a nebylo možno, aby jich zájmům velikou část péče své nevěnoval. On zajisté nemyslel na pouhou osobní unii, v níž země české největších výhod by požívaly, nýbrž snažil se o to, aby země všechny pod vládou jeho splynuly v celek a jednotným státem se staly. Ku provádění plánu toho potřeboval oddaného úřednictva, a tu byla mu šlechta česká dobrým materiálem pro vyšší úřednictvo i zemí mimočeských. Na počátku užíval jí k tomu výdatně, jistě k jejímu nemalému uspokojení; ale později nucen byl namnoze pro odpor proti českým úředníkům v zemích alpských se jevící od toho upouštět. Šlechta česká pak, pozbývající této výhody, poznávala také stinné pro ni stránky Otakarovy říše a brzy viděla pouze je a zapomínala na světlé docela. Počínala se nespokojenost s dvorem královským. Šlechta česká se domnívala, že jest stavem privilegovaným proti šlechtě zemí alpských, a když této některé důležitější místo svěřeno, cítila se zkrácena v právu svém. K tomu přistupovala nespokojenost s politikou královskou také v zemích českých samých.

Král i šlechta snažili se, aby co největší část moci veřejné na sebe strhli, než tak, že při tom stáli proti sobě. Král toužil po značné centralisaci; ne bez jeho přičinění zanikalo staré zřízení krajské; kompetence krajů víc a více přecházela na úřady centrální, k malému zajisté potěšení šlechty, která v malých centrech daleko účinnější vliv provozovala než potom v jednom velikém. Zlatý král zajisté mnoho drahého kovu ku pozlacení jména svého potřeboval, a tu hospodářství předchůdců jeho již nestačovalo. Finanční politika Přemysla Otakara stala se důraznější. Země nově nabyté neměly býti nezvyklými břemeny přetěžovány, a tak musily hlavně země české zvýšené potřeby krýti. Finanční politika královská se opírá zvláště o města a statky královské, a jak tím často citelně dotknuty prospěchy šlechty, patrně právě na Vítkovicích.

Výsledkem těchto všech příčin byla veliká nespokojenost šlechty s králem, jež namnoze vzrostla i v nenávist, která se nám ozývá z Dalimila.

Jaké však výhlídky kynuly opozici? Odpor šlechty, třeba všeobecný, bez spojení zahraničního byl beznadějný. Moc královská jest něčím jednotným s jednotnou repraesentací; naproti tomu šlechta skládá se z jednotlivců bez jednoty. Šlechtě české v době této pevné organisace se ještě nedostávalo. Dokladem toho jest, že, i když zahraniční situace byla nad očekávání jí přízniva a král se nalézal v nesnadném postavení, přece pouze několik šlechticů povstalo, ač ostatní rovněž ponížení králova si přáli.

Interregnum znamená dějepisný obrat. Expansivní síla, german-skému živlu vlastní, zosobňovala se v císařích, kteří svému světovému postavení hledali také širších hospodářských základů, mimo Německo, v bohaté Itálii, kde se však setkali se silnějším soupeřem. Po Fridrichu II. bylo panovníkům německým hledati základů jiných. Vzrůstem ústřední moci sesílená Francie kladla jim hranici; v západních, až směšně rozkouskovaných krajinách říše kynula naděje většího území až po zbudování vlastní moci; i šli tudíž panovníci němečtí stopou německého sedláka, který v drobné kolonizaci již od 12. století zaplavoval východ. Mezi tím také v Čechách nastávaly důležité změny, a měnilo se postavení českého panovníka získáním jiných zemí. Interregnum bylo pro tu změnu dobou příznivou, ale Přemysl Otakar nemohl se klamati nadějí, že tento stav věcí potrvá. Proto sám stál o korunu německou¹⁾ a, nebyv zvolen, volby Rudolfovy za platnou neuznával. V zápase, jenž následoval, říše se objevila ještě dosti silnou. Počal se zbraněmi diplomacie; i tu Otakar poražen, když Rudolf většinu jeho spojenců získal pro sebe. Zbaven jich a mravné podpory papežské stolice, byl král Český odkázán na sebe, na své země. Ale i zde Rudolf nacházel přívržence. Šlechta a vyšší klerus zemí alpských nebyli s úřednickou vládou Otakarovou spokojeni a, podporováni jsouce nejbližšími sousedy, hlavně Menhartem Tyrolským a arcibiskupem Salcurským, jen čekali na příhodný okamžik, aby se jí zbavili. Tato nálada v zemích alpských nebyla Otakara tajna, proto nemohl také na velkou pomoc odtud počítati, takže nečelil Rudolfovi jako pán velického panství východoněmeckého, nýbrž pouze s tou mocí, které mu poskytovaly země české.

Šachová hra diplomacie trvala až do r. 1276. Před počětím války bylo postavení soupeřův asi takové: král Český ztratil všechny bývalé spojence až na Jindř. Bavorského, Ottu Braniborského a některá knížata slezská; šlechta zemí alpských se bouřila skoro zjevně, takže jenom nejsilnějšími prostředky, jako braním rukojmí a dosazením Miloty z Dědic se značnou vojenskou mocí za místodržitele štyrského, vlada jeho v krajích těch se udržovala. Naproti tomu král Rudolf nabýval stále víc a více výhod. Všichni sousedé Otakarovi, až na svrchu jmenované, stáli na straně jeho; z nich nejdůležitější byli král Uherský, arcibiskup Solnohradský a Menhart Tyrolský. Stolica papežská podporovala Rudolfa. Za tak příznivých poměrův odhodlal se Rudolf zahájití válku. R. 1276 v létě přišel ze západních krajin říše na východ, maje v úmyslu se strany chebské do Čech vtrhnouti, kdežto spojencům přiděleny země alpské. Otakar proto očekával jej s větší částí moci své v západních Čechách.

¹⁾ J. Pekař v Čas. Mor. Matice XVI., XVII., a nověji také H. Bresslau v Mitt. der Inst. f. öst. G. XV.

Než Rudolfovi v poslední hodině podařilo se odlouditi Otakarovi také Jindřicha Bavorského. Tím změněn také Rudolfův plán válečný, tak že místo do Čech obrátil se zemí nově získaného spojence do Rakous. Otakar stál již opravdu sám, neboť pomoc knížat slezských neměla velkého významu, a Otta Braniborský jen s malou družinou navštívil tábor jeho; obratem Rudolfovým zmateny také jeho plány válečné, a nezbylo mu než v největším chvatu skrze jižní Čechy spěchati do ohrožených Rakous. Mezi tím vzplanula vzpoura v jižních částech říše jeho, rozdmýchovaná arcibiskupem Solnohradským, a celé Štýrsko padlo brzy v ruce spojenců Rudolfových. Rudolf sám opanoval celou část Rakous na jihu od Dunaje ležící a 18. října počal obléhati věrné Otakarovi město Vídeň.

Na to vše hleděl Otakar nečinně, jsa slabým počtem vojska svého nucen pouze na vedlejší válečné akce se obmezovati, a čekaje na nové posily z zemí českých. Místo těch dostalo se mu však zprávy, že jedna část šlechty proti němu se vzbouřila a zemi pustoší. Byli to Vítkovci a Boreš z Riesenburka.

Boreš náležel k staré české rodině Hrabišiců. Vyskytá se poprvé v listinách r. 1231 a ve sporu krále Václava s králevicem Přemyslem Otakarem r. 1248 hrál již dosti důležitou úlohu. Později zastával úřad komořího a přichází častěji jako svědek v listinách královských, naposledy r. 1272.¹⁾ V letech následujících se poměr jeho ku králi stal nepřátelským. Letopisy pražské²⁾ vypravují o tom »Anno domini 1274 nobilis vir Borso recessit a rege amissa gratia regis sine culpa, aemulis ipsius sinistra regi referentibus.« Mimo to zachovány jsou dva nedatované listy krále Rudolfa, kterýmiž se Boreš vybízí, aby v odporu proti králi Otakarovi setrval.³⁾ Palacký⁴⁾ vyličil průběh tak, jako by Boreš, znepřáteliv se s králem, byl opustil Čechy r. 1274 a uchýlil se k Rudolfovi. Ježto však r. 1275 Borše na Riesenburce v Čechách nacházíme,⁵⁾ vysvětluje Palacký věc tu tak, že Boreš, »aby podtají tím lépe Otakarovo zlé ukládati mohl, se vrátil zase do vlasti a tvářil se co věrný poddaný,« ale při tom prý spojení svého s Rudolfem nepřerušuje. Jest však málo pravdě podobno, aby jednotlivý šlechtic český již r. 1274 proti králi svému se byl postavil, ale hned zase do země se vrátil a od tohoto v beztravném držení statků svých byl ponechán. Záleží tu ovšem na datování zmíněných dvou (nedatovaných) listů Rudolfových; vydavatel regest kladě prvý k r. 1274, druhý k r. 1276. Jak později ukážeme, nalézal se Boreš r. 1277 v zjevném boji s králem svým a v tísní od něho, pročež lépe vrociti listy ty do r. 1277. Ve výkladu pak uvedeného

¹⁾ Reg. II. č. 787.

²⁾ Fontes rerum Boh. II. 301.

³⁾ Reg. II. č. 927, č. 1062.

⁴⁾ Děj. česk. II. 1., 108.

⁵⁾ Reg. II., č. 988.

vypravování letopisů pražských záležitostí na slovech »recessit a rege«. Palacký i vydavatel pramene toho přeložili frasi tu »odstoupil jest od krále«, majíce na mysli vzpouru poddaného proti pánu svému. Můžeme však (podržíme-li rok 1274, který v letopisech nacházíme) překládati: »opustil dvůr královský«, nekladouce do toho žádné zrady, a proto vypravování naše zní takto: Boreš, neznámými nám pomluvkami od nepřátel byv očerněn a ztrativ milost královu bez viny, opustil dvůr královský a uchýlil se rozhořčen na statky své. Když pak koncem r. 1276 povstání Vítkovců vzplanulo, připojil se i on k němu; ale že by před tím byl měl spojení s Rudolfem, není ani dokázáno, ani pravděpodobno. Jsou to tedy, pokud víme, čistě osobní motivy, které Borše ku povstání dohnaly. Poněkud jináče bylo u Vítkovců.

Již byly naznačeny příčiny, proč Vítkovci cítili se nespokojeni. K tomu, jak se zdá, přistoupilo ještě dvojstranné postavení některých větví, které nebyly pouze poddanými krále Českého, nýbrž také many biskupa Pasovského, majíce některé statky bavorské od něho v léně.¹⁾ I když upouštíme od myšlenky, že povinnost lenní poslušnosti ku biskupovi Pasovskému, Otakarovi nepřátelskému, byla důležitým motivem vzpoury, přece tato okolnost přispívá k vysvětlení, proč ze šlechtou české právě Vítkovci povstání se odvážili. Styky jich se šlechtou říše Německé byly velmi časté a těsné, a tím bylo jim usnadněno hlouběji do politiky říšské nahlédnouti; důležitými osobami v tom ohledu byli asi páni ze Schaunberka, strýcové mladých bratří z Rosenberka, které často v listinách Vítkovců nalézáme, a kteří byli horlivými přívrženci Rudolfovými.²⁾ Vítkovci bezpochyby včas poznali, jak beznadějným se stalo postavení krále Otakara, a nabyli tím odvahy ke vzpouře v příhodném okamžiku. O průběhu jejím zprávy kronikářské jsou chudé a k tomu od sebe odvislé, jak z následujícího patrno:

Letopisy pražské k r. 1276: Eodem anno Vitkonides cum ingenti militia impetu malo recesserunt a rege et multa mala per regnum Bohemiae pauperibus et claustralibus intulerunt et eo tempore rex nimium eorum auxilio indigebat. Saepe enim fit, ut dum principes inter se discordant, inimici victoria potiuntur. (Fontes rer. Boh. II. 302.)

Kronika Pulkavova k r. 1276: Eodem anno Vitkonides cum magna militia recesserunt a rege multa mala per regnum Boemie pauperibus et claustralibus inferentes, quod dissimulavit rex eo, quod tunc temporis eorum auxiliis indigebat. (Font. rer. Boh. V. 163.)

Letopisec pražský jest zde spolehlivý svědek. Pulkava čerpal z něho, ale nejspíše z nedorozumění předlohu pozměnil, vsunuv

¹⁾ Byla to, pokud víme, větve Rosenberská a Krumlovská.

²⁾ J. Stülz: Zur Gesch. der Grafen von Schaunberg. Denkschriften der Wiener Akademie. XII. p. 163.

»quod dissimulavit rex«,¹⁾ čímž tvrdí něco jiného, totiž že král dělal se nevěda. Jiné dva prameny jsou:

Kronika Jindřicha Haimburského k r. 1276: Ipso anno *quedam* cognatio in Boemia cognomine Vitigenses *opposuerunt se regi* Ottakaro, quorum precipui fuerunt Sawiss et amici ejus et Borso de Risemburg. (Fontes rer. Boh. III., 315).

Veršovaný letopis kláštera Žďáru k r. 1276: Tunc inceperunt mala plurima multiplicari, *quidam se regi barones opposuerunt*, de quo jam nichil hic ad presens dicere possum. (Font. rer. Boh. II., 540).

Shoda obou míst potvrzuje domněnku Emlerovu,²⁾ že Jindřich Haimburský jest původcem také kroniky Žďárské. Jest zpravodaj spolehlivý, současník; pocházel z Cmuntu v Rakousích, v jehož nejbližším okolí statky Vítkovců se rozkládaly.

Od letopisů pražských jest zcela neodvislý. Máme tedy dvě dobré zprávy o povstání, ale to jest také skoro všechno, co se zachovalo.

Dobu, kdy povstání vypuklo, lze přibližně určit. V prvních dnech měsíce října protáhl král Otakar nejjižnější Čechy, v polovici listopadu počal s Rudolfem, právě následkem zpráv o bouřích v Čechách, jednati. V době té vznikla vzpoura, která dle líčení letopiscova jevila se hlavně v ničení statků klášterních a hubení lidu poddaného, patrně na statcích královských; hněv Vítkovců přirozeně nejprve obracel se proti statkům, Otakarem nedávno založeným, kterými byli poškozováni. Zdá se, že se Vítkovci vzbouřili právě, když měli jíti na pomoc králi; nedalo by se ani jinak vysvětliti, že by byli mohli doma zůstat, když král stál v poli. Svědčí tomu vypravování letopiscovo, že král jejich pomoci zrovna potřeboval, a »ingens milicia« jest nejspíše sebraná hotovost, s níž ku králi přiraziti měli.

Jindřich Haimburský jako vůdce jmenuje Záviše a Borše. Zdá se však, že nevystupovali společně, nýbrž že tento pustošil v okolí svém, Vítkovci na jihu. U nich stál Záviš na prvním místě, ač ne, jak Palacký praví,³⁾ co jich »starosta či vladař«. Náš slavný dějepisec rád shledával pozůstatky předpokládaných řádů starších a za takový pozůstatek starého zřízení rodového pokládal vladařství v rodě Rosenberském, které však skutečně povstalo až v 2. polovici 15. století, kdy také podvržena listina Karla IV., ve které se tato instituce za starou vyhlašuje . . .⁴⁾ Byl-li Záviš vůdcem, třeba to tedy vysvětliti osobními vlastnostmi jeho, jeho osobní převahou nad ostatními a snad i tím, že právě on již z doby svého pobytu v Bavořích s nepřáteli krále svého měl styky. Jakého rozsahu povstání dosáhlo, nevíme určitě; zdá se, že značného. Král Otakar r. 1277

¹⁾ Český překlad Pulkavův má: »jenž král to tak mlče zminul.«

²⁾ V předmluvě k vydání Jindřicha Haimburského.

³⁾ Palackému proto Záviš sluje »z Rosenberka«.

⁴⁾ F. Schmidt v Mitt. d. Vereins f. Gesch. der D. in B. XXXII.

v listu darovacím pro kancléře svého Jindřicha z Isernie chválí věrnost tohoto Vlacha, již ukázal »in regno nostro Bohemie nequiter occupato per Sawissium, nostrum temerarium invasorem,«¹⁾ z čehož lze souditi, že velká část země Vítkovci opanována byla, ale ovšem pouze na nedlouho. Opravdová důležitost vzpoury záležela v okamžiku, ve kterém právě vypukla. Otakarovi nejen nepřišla pomoc, kterou z Čech mohl očekávati, nýbrž král počal se i vzbouření ve vlastním vojsku obávat. I nezbývalo, než aby se odhodlal k jednání o mír s protivníkem, jenž takto došel vítězství bez bitvy. Smlouvou ze dne 21. listopadu panství Otakarovo obmezeno na Čechy a Moravu jakožto léno říšské. Po svém návratu do Čech ještě staral se přede vším, jak by Vítkovce pokořil a potrestal. Ale nežli se to podařilo, vznikly nové zápletky, a již v zimě vypukla válka zase.²⁾ Kdežto Rudolf i potom nedávno uzavřenou smlouvu za platnou prohlašoval, Otakar obnovil své praetense na země, jichž se nedávno byl zřekl, a přijal Rakousy, Štýrsko, Korutany, Krajínu a Pordenone opět do svého titulu.³⁾

Zimní čas nedovoľoval, aby válka nabyla většího rozsahu. Proto o ní skoro všechny prameny mlčí, a novější historikové o ní nevypravují. V menších pohraničních srážkách podařilo se později Rudolfovi různých prospěchů nabýti, takže 23. března 1277 biskupovi Brixenskému o tom psáti mohl. V dopise svém vypravuje, jak král Český smlouvu porušil, takže on sám nucen byl všechny výhody v ní králi Českému zaručené odvolati, dohodnuv se o to napřed s knížaty říšskými; zdá se tedy, že Otakara za zbavena i zemí českých prohlásil. Ve válce nastalé odňal mu všechna od něho obsazená místa a tak prý jej stísnil, že již více proti němu nepovstane.⁴⁾ Bylo tedy postavení Otakarovo, třebaž soupeř jeho v dopise snad nadsazoval, velmi nevýhodné, zvláště jestliže vzpoura Vítkovců ještě potlačena nebyla. Také Fridrich Normberský v dopisu městu Trevisu obviňuje krále Českého, že mír, prostředkováním knížat říšských sjednaný, v niveč uveden byl;⁵⁾ spravedlivý trest boží stihl prý ho za to,

¹⁾ Reg. II., č. 2631.

²⁾ Continuatio Vindobonensis k r. 1277 (Ss. IX., 709): Itaque rex Boemie iterato collecto exercitu grandi Austriam intravit et omnes munitiones novis instrumentis et machinis, qui catti vocantur, potenter expugnavit et sic dissensio et guerra gravis oritur inter eos. Nam tota hieme Australes Moraviam et e converso Boemi Austriam diversis rapinis et incendiis vastaverunt.

³⁾ Aspoň v listině Reg. II., č. 1068.

⁴⁾ »Et sic contra predictum hostem nostrum cum felicitate processimus et salubriter prevaluimus et omnibus bonis, que ab eodem fuerant occupata, receptis cum tranquillitate regnamus. Et ad ipsius regis exterminium tantum laboravimus, quod nunquam nobis poterit rebellare.« Dopis ten vložen do Annales Placentini Ghibellini. M.G.H. SS. XVIII., 567.

⁵⁾ List ten obsažen jest v nově nalezeném formuláři vydaném v Mittheilungen aus dem Vaticanischen Archive (2. sv.) pod titulem »Eine Wiener Briefsammlung zur Gesch. des deutschen Reiches u. d. oesterreichischen

takže, mnohá města ztratí, skoro zcela z Rakous vytištěn byl. Druhý tedy válečný podnik krále Otakara proti Rudolfovi, ač tento proti němu v poli nestál, jak se podobá, s pomocným vojskem mnohých knížat, nýbrž pouze s vlastní svou mocí, se potkal s nezdarem. Králi Českému opět nezbylo než jednati o mír. Nová smlouva (v květnu 1277) byla pro Otakara nevýhodnější než předešlá a také pokorující, an Rudolf v ní nezapomněl svých českých pomocníků, kteří k tak prospěšnému konci jistě nemálo byli přispěli.¹⁾ Bylať bezpochyby válečná akce Otakarova v Rakousích velice stěžována tím, že v zádech stáli proti němu ve zbraní Vítkovci. Král slíbilť svým rebellům plná odpuštění, zejména navrácení odňatých statkův. Jest patrné, že si Rudolf nemálo vážil služeb, které jemu tito čeští pánové prokázali.²⁾

Otakar se zdržoval, když se jednání končilo, v jižních Čechách v poli proti Vítkovcům; zde skrze Smila z Bílkova, jednoho ze svých plnomocníků, obdržel první zprávu o uzavření míru. Potom přišel biskup Bruno Olomoucký, který jej 13. května v Hradci Jindřichově, od krále Vítkovcům odňatém, stihl. Bruno přinesl smlouvu, a král ji přijal a to také hned následujícího dne Fridrichovi Normberskému oznámil.³⁾ Nicméně žádná smlouva nemohla dostatečně chrániti Vítkovců před nemilostí jich krále a pána. Oni sami proto smíru s ním si ani nepřáli; jim bezpečnost přinéstí mohl jen úplný pád jeho. I byl to asi právě Záviš, jenž poznal nemožnost jak pravého míru mezi Otakarem a Rudolfem, tak i opravdového smíření onoho s Vítkovci. Proto nedali si Vítkovci rukou vázati ani příměřím ani mírem. Otakar stěžuje si na ně v listu svém Fridrichovi Normberskému následovně: »Ceterum sicut per priores nostras litteras vobis significavimus, sic iterum presentibus intimamus, quod statim, dum ordinatio concordie ad nostram pervenit noticiam ex relatione Zwimolonis, dilecti fidelis nostri, nos a dampnis Witkonidum continuimus. Zewissus vero cum suis complicitibus, eciamsi quatuor diebus ante quam nobis sibi de facto concordie facta fuerat

Länder in der zweiten Hälfte des XIII. Jhrh.« od O. Redlicha. Vydání to citujeme v následujícím jen »O. Redlich, Eine Wiener Briefsammlung«.

¹⁾ Annales Sti. Rudberti Salisburgenses k r. 1277. »Rex Rudolfus Wienne dominatur, cui *rebellantibus pluribus nobilibus Bohemis* rex Bohemie reconciliatur domino Brunone Olomucensi episcopo mediante redditibus obsidibus et captivis.«

²⁾ Reg. II., č. 1074. Rudolf píše v květnu 1277 Ludvíkovi Bavorskému: »De Ungarorum, Cumanorum ac XVI., supanorum in Boemia securi subsidio, qui nobis assistent fideliter toto nisu, tibi significamus ad gaudii incrementum.« Redlich, Eine Wiener Briefsammlung 92. Výrazu »supanus« užito, jako v některých listech papežských, pro český význam »pán«. — Sem náleží dle našeho mínění také již zmíněné listy Rudolfovy Boršovi z Riesenburka.

³⁾ Redlich, Eine Wiener Briefsammlung 89.

certitudo, bona nostra et fidelium nostrorum per incendia quantum potuit devastavit.«¹⁾

Smířlivější nežli Vítkovci byl, jak se zdá, v té chvíli král sám. Upustil od pustošení jich statkův, a již 30. května 1277 nalézáme jej v Praze.²⁾ Jináče Vítkovci. Ani potom nepřestávají stížnosti Otakarovy k Rudolfovi na násilnosti od nich páchané. Vítkovci svým chováním ohrožují mír mezi oběma králi. Stav věcí líčí velmi dobře dopis Otakarův Fridrichovi Normberskému ze dne 17. června:³⁾ »Již dřívějšími listy,« tak zní, »oznámili jsme Vám, že ihned, jakmile zpraveni jsme byli o uzavření smlouvy míru mezi námi a pánem naším, nejjasnějším králem Římským, prvotní snaha naše, která k zahubení Vítkovců směřovala, zcela přestala, a tak jsme od poškozování jich upustili... Ale nyní jsme nuceni stěžovati si Vám, že, ačkoliv po uzavření řečeného míru nežádných úkor jsme jim nezpůsobili, přece mladí Rosenberkové dle sil svých nás obtěžovali a nepřátelským způsobem statky naše loupežením a ohněm zpustošili. Lidé Ojřovi⁴⁾ rovněž, jak obyvatelé města našeho Budějovic nám žalovali, v předvečer svátku svatodušního měšťany budějovické oloupili a zhoubným ohněm statky jich zpustošili. A nad to, jak nám doneseno bylo, řečení Vítkovci, ačkoliv, kdekoliv mohou, zřejmě neb skrytě stálými nájezdy nám škoditi se snaží, přece na způsob ženštin nestoudných, které libují si v připisování vlastní hanby jiným, titěž Vítkovci nestydí se vlastní zločiny své, kterými denně se prohřešují, a ohavnosti, kterých ustavičně se dopouštějí, před stolcem nejjasnějšího krále Římského na nás sváděti, plačky nás obviňující z těch věcí, pro které mohli a měli bychom my na ně žalovati, a s nesmírnou nestoudností úlohu vinníka s úlohou žalobcovou zaměňují. Tak se stává, že mlčí ten, jenž stěžovati by si měl, a žaluje ten, který by měl žalován býti.« Takovým a podobným způsobem vede Otakar stesky své dále a žádá, aby u dvora krále Římského ne Vítkovcům, ale jemu víra přiložena byla, pro bližší informaci posílaje Všeбора z Náměstí k Rudolfovi. Ač zprávy naše pouze od strany Vítkovcům nepřátelské pocházejí, lze jim přece dáti víru. Oni se svým králem se smířiti nechtěli, protože nemohli. To byl následek jich zrady a nevěrnosti.

Avšak i mezi Rudolfem a Otakarem bylo vždy co vyjednávat i vyrovnávat;⁵⁾ ani smlouva květnová nepřinesla konce sporu, ač se zdá, že Otakar se počal spráteľovati s danými poměry doufaje, že přátelstvím a snad i spolkem s Rudolfem dosáhne aspoň části

1) Tamtéž.

2) Reg. II. č. 1078.

3) Redlich, Eine Wiener Briefsammlung p. 93.

4) Ojř z Lomnice a Svin, z větve Landštýnsko-Třeboňské.

5) Hojná diplomatická korespondence pro dobu tu obsažena jest z části ve jmenovaném formuláři, Redlichem vydaném.

toho zase, co mu válečným štěstím bylo odňato. O náladě té svědčí mimo jiné plán sňatku spojení Rudolfova, Ludvíka Bavorského, s některou kněžnou českou.¹⁾ Ale Rudolf, jak se zdá, těžce z úspěchů svých, přepínal strunu trpělivosti krále Českého; mimo to byly myslí obou stran jitrěny některými těžko rozluštitelnými otázkami, a k těm náležela na prvním místě otázka Vítkovců a jich spojenců.

Povaha otázky té průběhem času se byla velice změnila. Nejříve běželo pouze o zajištění jich beztrestnosti. To se stalo smlouvou v květnu 1277. Ale Vítkovci, jsouce si ochranou Rudolfovou jisti, prohřešovali se i potom proti svým poddanským povinnostem. Tím vstoupila otázka do stadia druhého. Otakar byl zajisté práv trestati je jako neposlušné poddané za činy spáchané po míru, aniž by smlouvu tím rušil, v tom mu však Rudolf bránil, a z toho nutně následoval spor hlubšího významu, má-li totiž král Římský právo obmezovati plnou jurisdikci krále Českého nad poddanými jeho. V otázce té Otakar ustoupiti nemohl. K tomu přistupovaly ještě otázky jiné. Po celé léto 1277 vyjednáváno; koncem července sešel se Otakar osobně s Fridrichem Normberským v Opavě²⁾, a v září dostavil se syn Rudolfův Albrecht s ním a s jinými do Prahy. Výsledkem jednání byla listina ze dne 12. září 1277, která, doplnkem ke smlouvě z května r. t. přístupujíc, poslední hranici ústupků Otakarových značí,³⁾ an král svoluje, aby postavení jeho k říši bylo totéž jako ostatních knížat říšských, vzdává se tak výhod v tom ohledu předky získaných. V jedné věci ustoupiti však nemíní, aby totiž právomoc jeho proti poddaným koruny české někým, ani hlavy říše nevyjímaje, ztenčována byla. Ve zvláštním článku odpouští se Vítkovcům vina minulá, ale pro budoucnost mají býti poddanými svého krále jako jiní. Avšak Vítkovci se ani v té chvíli nevrátili ku poslušenství, a král Rudolf se jich ujímati nepřestával. Tu odvolal Přemysl Otakar i to, k čemu se v jich prospěch byl zavázal smlouvou květnovou. Konflikt mezi ním a Rudolfem se vrátil, a zase nastávala válka. Mezi přípravami k ní podařilo se konečně králi Českému pokořiti své neposlušné poddané. Hlavními vinníky byli Vítkovci a Boreš z Riesenburka; je stihla trestající ruka jeho.⁴⁾

Nejsmutnější byl osud Boršův. Byl koncem r. 1277 s několika jinými jat⁵⁾ a postaven před soud a nejspíše k ztrátě hrdla

¹⁾ Tamtéž 103.

²⁾ Tamtéž 101.

³⁾ Reg. II. č. 1089. Ať to již přijatá smlouva nebo pouhý, Rudolfem nepřijatý návrh Otakarův, jak Kopp, »Gesch. der eidgenöss. Bünde I. 197. a A. Busson, Archiv f. österr. Gesch. sv. 62., str. 6. se domnívají.

⁴⁾ Kronika Dalimilova a Neplachova vypravují po r. 1276 o potrestání mnoha jiných šlechticů. Zprávy ty nejsou hodnověrný, o čemž bude však lépe pojednati zvláště.

⁵⁾ »Pretereā scripseramus vobis de captivitate domini Bursonis et aliorum nobilium« čteme v psaní královny Kunhuty Brunovi Olomouckému. Redlich 119.

i statkův odsouzen.¹⁾ Tak krutý osud nestihl, pokud víme, žádného z Vítkovců. Hlavní vinníci mezi nimi potrestáni vyhnanstvím a konfiskacemi statků. Byl to na prvním místě Záviš a celá větev Krumlovská.²⁾ Zda mimo to jiní Vítkovci ze země vyhnáni, jistě nevíme; osud ten potkal nejspíše také Ojře z Lomnice, jemuž statky, jak určitě víme, aspoň částečně byly zabaveny, na př. městečko Sviny.³⁾ Že pak Sviny nebyly jediným statkem Vítkovcům odňatým, o tom sotva lze pochybovati. Zdá se, že zpráva Neplachova, že vzat panu Oldřichovi Hradec Jindřichův, zakládá se na pravdě; rovněž tvrzení, že Hradiště anebo hrad Ústí byly tehdy Vítkovcům odňaty. Jindřicha z Rosenberka však vidíme, an v červnu 1278, pokojně na statku svém Příbenicích sedě, čtyři vesnice klášteru Vyšebrodskému udílí. Rovněž vidíme jej brzy potom v držení Rosenberka.⁴⁾ Patrně on a někteří jiní Vítkovci užili pravého času ku pokání a dosáhli částečné milosti královy. Jindřich z Rosenberka účastnil se tažení Otakarova r. 1278 proti Rudolfovi, neb aspoň se k němu chystal.⁵⁾

Záviš, byv se svými bratry nucen opustiti zemi českou, odebral se ke králi Rudolfovi doufaje, že pomocí jeho zase ztracených statkův dojde. Naděje ta ho nezklamala.

Při líčení konečné katastrofy Přemysla Otakara II. vypravuje se obyčejně o zradě a zrádci, o Milotovi z Dědic, jenž prý zradou svou pomstil smrt bratra svého Beneše, Otakarem utraceného. Zrada ta však není přece zcela zaručena, neb prameny o ní vypravující jsou namnoze na sobě závislé, a ty, co zbudou, málo hodnověrné.⁶⁾ Co se Miloty týče, jest již to podivno, že, byl-li úmysl jeho Otakarovi se pomstiti, r. 1276, kdy postavení Otakarovo bylo stejně kritické, s velikou udatností věci jeho jako místodržící štyrský hájil. Rozčilení nevyhnutelné v boji odjímá zajisté účastníkům schopnost jasného pozorování, a jak často mnohá neporozuměná akce jednotlivých velitelů ze zrady bývá podezřívána, poučuje i válečná historie dob nejnovějších. Než buď jakkoliv, nás více zajímá, že často také jména Závišovo a Vítkovců vůbec s bitvou na Moravském poli se spojují. Na prvním místě jest nám konstatovati mylnost tvrzení, že Milota z Dědic byl spřízněn s Vítkovci.⁷⁾ Milota

¹⁾ R. 1278 v lednu daroval král. městu Uh. Hradišti »Hereditates quondam Borsonis.« Reg. č. 1162.

²⁾ Kronika Zbraslavská a Dalimil.

³⁾ Listiny věci té se týkající přináší Redlich 120—122. — R. 1278 král praesentoval pro faru ve Svíněch kněze Ludvíka. Ojř po smrti jeho jej vypudil a nahradil Antonínem, farářem Třeboňským.

⁴⁾ Reg. II. č. 1122, č. 1131.

⁵⁾ Reg. II. č. 1131. Daroval totiž klášteru Vyšebrodskému 13. července některé statky pro případ, kdyby v nastávajícím tažení padl.

⁶⁾ Nejlepší rozbor o té otázce má A. Busson (Der Krieg von 1278. Arch. f. österr. Gesch. sv. 62).

⁷⁾ To míní Palacký v Čas. Č. Mus. 1831, ale nikoliv již v Dějinách. Milotu uvádí v souvislost s Vítkovci též B. Dudík, ovšem neprávem.

pocházel z rodiny Benešovců, majících odřivous ve znaku¹⁾, a rod tento neměl s nimi žádných nám známých styků. Co se však Závíše a jeho účastenství v osudné bitvě týče, o tom vypravuje Matyáš Neuenburský v 14. věku a známý dějepisec rosenberský Václav Březan.

Matyáš Neuenburský: Videns autem Otakarum exercitum regis (Rudolfi) — accessit dictum Zewusch, Bohemum potentem, cuius fratris filiam ipse Otakarum dolose cognovit et patrem eius in turri igne occidit, dicens illi, quod ignosceret, si quid mali egerit contra eum, ut perpetuo ditaret eundem. Ille vero, quod pro eo non posset fideliter pugnare, respondit *segregans se ab Otakaro cum electis duobus milibus Bohemorum*. (Böhmer, Fontes IV. 159).

Březan: »Píše Ebendorfer, že při té bitvě u Znojma mezi císařem Rudolfem a Ottokarem I. 1278 sběhlé, pan Závíš žádně straně nepomáhaje, měl s přátely svými jízdy dobře opatřené dva tisíce koňů.« (Rosenberské kroniky krátký a summovní výtah. Čas. Č. Mus. 1828 str. 42).

Zdá se, že tyto obě zprávy zcela od sebe nejsou nezávislé. Březan uvádí sice jako svůj pramen Tomáše Ebendorfera z Haselbachu, známého rakouského spisovatele 15. století, který mnohých, nyní již nezachovalých, pramenův užíval. Ve vydaných však spisech Ebendorferových nenalézá se nikde sem hledící místo, ale všechny spisy jeho nejsou ani zachovány ani vydány. Pramen, z něhož Ebendorfer sám čerpal, byl, jak se zdá, také pramenem Matyášovým. Jeho vypravování však jistě patří do říše bájí.²⁾

Pramen vážnější, totiž Dalimil, vypravuje příběh jiný. Závíš byl prý s bratry svými u krále Rudolfa, což Otakarovi tím nebezpečnější bylo, že Vítkovi veškeru sílu vojsk jeho znali a v řadách jeho své přátele měli. V předvečer bitvy obrátil se prý Závíš na krále Českého s poselstvím slibuje, že v nastávající bitvě dobrou mu službu prokáže, jestliže mu milost svou zajistí. Král prý odpověděl, že raději život svůj položí, nežli by nabídnutí toto přijal. Proto zůstal Závíš na straně Rudolfově. Nevím, zdali zprávu tu máme naprosto zamítnouti. Není nemožno, že Závíš delším pobytem na dvoře Rudolfově ve své oddanosti k němu ochladl obávaje se, aby v případě nezdaru Rudolf ho Otakarovi neobětoval. Uvidíme, že v následující době právě král Rudolf Závíšovi největším byl nepřitelem. Snad se chtěl pro případ porážky Rudolfovy pojistiti a, kdyby král Český více výhod mu slíbil, v rozhodném okamžiku k němu přejíti. Buď tomu však jakkoliv, jisto jest, že opravdu Závíš ani rod jeho v událostech r. 1278 žádné veliké úlohy nehráli, avšak přece veliký prospěch z událostí těch měli. Po pádu Otakarově mohl Závíš s bratry svými volně do Čech se vrátiti a statků svých se zase ujmouti.

1) Rozrod jich: Palacký, Dějiny čes. I. b. 480.

2) Jinde se vypravuje, že upálen byl ve věži Beneš z Dědic. Srovn. Štýrskou rýmovanou kroniku a Dalimila hl. 90.

Záviš z Falkenštejna.

Napsal Josef Šusta.

III. Záviš a Kunhuta.

Pád Otakarův znamená obrat v životě Závišově. Po bitvě na Moravském poli byl by král Rudolf rád z vítězství svého co nejvíce, a to s co nejmenším vynaložením sil vytěžil. Považuje Čechy za léno smrti Otakarovou na říši spadlé, prohlašoval trůn český za uprázdněný, tak že by od něho nově obsazen býti měl.¹⁾ Královna Kunhuta, bojíc se, aby syn její zděděného trůnu neztratil, nehodlala hlasu toho poslechnouti a chystala se k odporu s pomocí Oty Braniborského, který se dostavil s brannou mocí do Čech. Odporu

¹⁾ »quia de iure nobis et imperio nunc de novo vaccare cepistis« píše Rudolf, vyzývá Čechy k poslušnosti. Reg. II. č. 1152.

toho Rudolf nečekal, a bylo se mu ho tím více obávati, ježto vojska svých spojenců již byl propustil. Vtrhl tedy do Čech, postoupil až ke Kutné Hoře, ale, nejša výsledkem nastávajícího boje jist a poznáv, jak mocn^í kořeny cit pro dynastii Přemyslovskou v Čechách byl zapustil, počal vyjednávat s Kunhutou, k jednání tím povolnější, že právě se neshodla z neznámých příčin s markrabětem Otou. Královna dostavila se do ležení krále u Sedlce a uzavřela s ním smlouvu (17. října 1278).¹⁾ Mezi tím Ota s částí stavů českých zůstával ještě v poli proti Rudolfovi, ale brzy i on naklonil se k vyjednávání. Rudolf upustil tedy od smlouvy s Kunhutou uzavřené a uzavřel novou s Otou, jenž mu byl navrhl výhodnější podmínky. Tak se stalo, že správa země české na pět let svěřena Otovi, jako poručníkovi nedospělého královice Václava, kterému za manželku určena Jitka, dcera Rudolfova. Rudolf ponechal si v náhradu útrat válečných markrabství Moravské k pětiletému užívání; Kunhuta však, z vlády země vyloučená, byla odkázána na Opavsko, na kterémž věno její bylo pojištěno.

Král Rudolf vida, jak by nesnadno bylo některou ze zemí českých pro svůj rod získati, spokojil se tím, že připoutal Přemyslovce pevnými svazky k sobě a rodu svému; proto umluven také ještě sňatek stejnojmenného s otcem syna Rudolfova se sestrou Václavovou Anežkou. Jak mnoho mu na tom záleželo, vidíme z toho, že hned počátkem roku 1279 provedeny přes nedospělost snoubenců ceremonie svatební v Jihlavě. Ale i s rodem Braniborským umlouván sňatek; bylyť sňatky politickým účelům sloužící králi Rudolfovi zvláště oblíbeny.

Ustanovením Oty měla býti obnovena spořádaná vláda v Čechách; skutečně nastal stav neutěšený. Proti vzrostu moci královské za Přemysla Otakara nastala po smrti jeho reakce. Šlechta česká nabyla zase větší svobody, ale zneužila jí.²⁾ Toužíce po rozšíření majetku, přisvojovali si pánové zboží královské a statky bohatých klášterů, ne bez obyčejného tehdy plenění a pustošení. Ani když vláda na Otu přešla, nepřestaly svízele tyto, ba doba vladařství jeho zůstala dlouho v neblahé paměti. Ota měl se starati o to, aby statky a práva královská újmý netrpěly. V této snaze své nemohl než dostati se do sporů se šlechtou, a země trpěla jako za bezkráloví. Ne bez viny jeho; neb šlechtetné nezištnosti při něm nebylo. Ježto vladařství jeho toliko na pětiletí bylo ustanoveno, pospíchal, aby

¹⁾ Redlich 133.

²⁾ »Mortuo rege Bohemorum nobiles Bohemie tamquam membra sine capite inter se gravissime discordant, terramque Bohemiam propriam pro maiori parte rapinis et preliis vastaverunt,« praví nejmenovaný kronikář rakouský (MGH. S. S. IX. 654), a jemu přizvukuje Jindřich Heimburský k roku 1279: »Ipso tempore miseria magna in Bohemia, ipsi idem nobiles inter se terram devastabant (Font. rer. Boh. III. 317).

ze svého postavení v Čechách měl co největší užitek. Nemoha pak spokojiti se s domácí brannou mocí v Čechách, jež proti šlechtě již nestačovala, byl nucen přibírat žoldnéře z Braniborska, kteří pak v Čechách jako v zemi nepřátelské si počínali. Když konečně příjmy jeho jako vladaře, také proto, že od šlechty jich prameny poškozovány byly, se ztenčily, neostýchal se i na poklady církevní sáhati, a tím popudil také duchovenstvo proti sobě. Tak se stalo, že všechny prameny dějepisné, které, šlechtického Dalimila vyjímaje, veskrze od duchovních původ mají, obraz jeho líčí v nejčernějších barvách, takže se nám nestranný soud velice stěžuje.

Jediným stavem, jehož přízeň si Ota z velké části získal, bylo měšťanstvo; rozkvět měst, sídel řemeslné práce a obchodu, mohl se pouze v stínu moci královské dostaviti, kdežto šlechta, politický to repraesentant čistě agrárních zájmů, jako vždy a všude nebyla přízniva městům, která se ze sociální hierarchie středověké vymykala a slibovala býti nejsilnější oporou centralisovaného státu. Města stála tedy na straně králova zástupce, Oty, který, do nich posádky braniborské kladá, hlavně o ně se opíral.¹⁾ Ježto pak v městech převahu měli rodové německého původu, a posádky rovněž z německých žoldnéřů se skládaly, vzal celý boj na sebe ráz boje národnostního, ač rozdílů národností vlastní přímou příčinou jeho nebyly.

Tak poskytovala země česká smutný obraz, zvláště při rovnání stav její ke kvetoucím poměrům doby předchozí. K dovršení svízeli rozdělila se také šlechta z osobních příčin na více stran navzájem se potírajících, které pouze, když společným nepřítelem ohroženy byly, se spojovaly.²⁾

Důležitým momentem pro obě strany, šlechtu i Otu, byla jistá míra legitimacy, kterou obdržela strana ta, které se podařilo připoutati k sobě mladého krále Václava a matku jeho. Proto, chtěje se Ota mladým Václavem zajistiti, an od jeho matky Kunhuty nijak stálého přátelství nemohl očekávati, převedl Kunhutu i mladého krále na pevný hrad Bezděz (koncem února 1279). Šlechta vyčítala mu obmezování svobody rodiny královské, a někteří přívrženci Kunhutini obraceli se na krále Rudolfa.³⁾ Když odtud pomoc nepřišla, pomohla si Kunhuta sama a uprchla v dubnu 1279 z Bezděže, zanechavši však Václava v rukou braniborských. Nejsouc v Čechách svobodou jista, odebrala se do Opavy a snažila se odtud Otovi škoditi, popouzejíc krále Rudolfa proti němu a jednajíc se šlechtou českou.

¹⁾ »Měščené na města mnoho Němcův pustichu, s nimiž měščené zemanóm mnoho zlého učinichu« žaluje t. zv. Dalimil.

²⁾ Dalimil 197.

³⁾ Redlich 136.

Zatím nebylo Otovi lze stále v Čechách dlíti, a proto, odebíraje se do svých Branibor, ustanovil biskupa Braniborského Eberharda správcem zemským. Tomu se však nepodařilo odboj v zemi se vzímající potlačit, a proto doba vlády jeho byla ještě plnější půtek a zmatků. Mladý král koncem roku 1279 odvezen do Žitavy a pak do Berlína.

Zatím *Záviš*, s rodem svým po bitvě na Moravském poli z vyhnání se vrátiv, snažil se vynahraditi si utrpení své co nejhojněji. Vítkovci zmocnili se konfiskovaných statků, což se neobešlo bez násilností. Tak ujal se zase Hojer z Lomnice svého městečka Svin. Statky větve Krumlovské před tím nejspíše připojeny byly k sousednímu zboží kláštera Zlatokorunského, a proto *Záviš*, uváděje se v opětné držení jich, zpustošil zboží klášterní i klášter sám tou měrou, že dle slov kronikářových nebylo lze najíti stopy po budovách klášterních.¹⁾ Ale také město Budějovice nebylo ušetřeno, a prvním činem *Závišovým* po návratu do vlasti bylo noční přepadení a úplné vyplenění tohoto města.²⁾ Takovým způsobem stal se odpůrcem markraběte Oty, zástupce královské moci v Čechách, a když se v letech 1279 a 1280 odpor šlechty proti němu vzámhal, Vítkovci jistě se ho účastnili též.

Za takových okolností dostal se *Záviš* do styků s vdovou královskou. Zpráva, že tím obnoveny styky starší, vyskytuje se jen u jednoho současného kronikáře, jenž vypravuje, že Kunhuta svým nabádáním poslední válku mezi Rudolfem a Otakarem vznítila, toužíc po záhubě svého manžela. Příčinou toho byla prý její láska k *Závišovi*, který nejen mocí a urozeností, ale také uměním čarodějnickým vynikal a pobytem svým u dvora královského srdce královnino cele si byl získal. Smrtí královou pout manželských jsouc zbavena, oddala se mu prý Kunhuta i veřejně.³⁾

Vypravování toto z části není zcela nové. U mnohých letopisců doby té vyskytá se zpráva, že královna přispěla k obnovení války, ale z hrdosti, nemohouc prý snéstí ponížení manželova. Odkud u mnicha fürstenfeldského tak těžká obžaloba? Kronikář tento za mládí svého byl na školách v Praze a stal se později mnichem v bavorském klášteře Fürstenfeldě, kde teprve kolem r. 1328 dílo své (*Gesta principum*) psáti počal,⁴⁾ užívaje při tom, jak se zdá, při věcech českých první části kroniky Zbraslavské jako pramene.⁵⁾

¹⁾ *Fontes rerum Bohem.* II. 332.

²⁾ Jindřich Heimburský k r. 1279: *Ipsa anno Zawiss nocte civitatem Budweys intravit eamque omnia depredatus est.*

³⁾ Böhmer, *Fontes rerum German.* I. 9.

⁴⁾ Th. Wichert, *Beiträge zur Kritik d. Quellen für d. Gesch. K. Ludwigs des Baiern.* *Forschungen zur deutschen Geschichte* XVI. 35.

⁵⁾ O. Lorenz, *Deutschlands Geschichtsquellen* I. 201.

Avšak ještě hojnějším pramenem byly mu upomínky na to, co byl před lety v Čechách slyšel. Než uvážíme-li, že neví ničeho o smrti Závěšově mečem katovým, domnívaje se, že byl pokutován vyhnanstvím, již tím poznáváme, že spolehlivost zpráv jeho není veliká. Zdržuje se v Čechách, neměl styků se dvorem a soudil o věcech státních tak jako ostatní prostý lid. Události opravdové důležitosti opomíjí zhusta zcela, libuje si za to v rozličných povídkách, jak se asi za jeho pobytu v Praze vypravovaly, na př. také o úmyslu Kunhutině vlastního syna otrávit a Závěše na trůn povznést. Jest tedy patrné, že obžaloba, kterou od něho proti Kunhutě slyšíme, nestačí.¹⁾ Proti mnichu fürstenfeldskému a na obranu Kunhutinu lze uvést kroniku Zbraslavskou, podle které Závěš teprve po smrti Otakarově lásku vdovy královské si získal. Jest sice pravda, že skladateli jejímu, který Závěšovi nepřál, ohled na mladého krále šetrnost k matce jeho ukládal, ale zcela volně mohl psát i psal Otakar, skladatel rýmované kroniky štyrské, velký milovník pikantních příběhů. U něho román Kunhutin se však počíná teprve za vdovství jejího.²⁾

Královna Kunhuta seděla roku 1279 na vdovském sídle svém Opavě nebo spíše na nedalekém Hradci. Tam přišli někteří pánové čeští a moravští, z nichž výslovně jmenují se (13. října 1279) Herbort z Fulšteina se synem Henningem, Milota z Dědic a Beneš synovec jeho, Všebor z Náměstí, Matouš z Černé hory a jiní³⁾. Kunhutě proti Otovi Braniborskému pomoc jemu nepřátelské šlechty byla vítanou. A tu se vyskytuje mezi jejími spojenci také Závěš, přišel k ní, jak se zdá, r. 1280.⁴⁾ A tu si získal přízeň její

¹⁾ Srovn. Palackého Dějiny str. 237. Pangerl pronáší nedostatečný důvod, že by prý bylo nepochopitelné, aby si byla Kunhuta teprv po smrti Otakarově zamilovala toho, jenž ho byl zradil. — O písni »Král Přemysl a Závěš« pojednáno bude jindy.

²⁾ Kronika Otakarova kriticky vydána byla teprve nedávno (v Mon. Germ. Hist. Deutsche Chroniken V.). Nepříznivý soud Palackého v. v Dějinách str. 167 sl. Nověji o ní pojednali A. Huber v Mitt. des Inst. für öst. G. IV, A. Busson ve Zprávách vídeňské akad. sv. 111., 114., 117., 126. a J. Seemüller v úvodě k právě dotčenému vydání. Dříve se myslelo, že Otakar mnohem více čerpal z tradice, než podrobnější rozbor ukázal, že užíval nezřídka pramenů písemných, rozšiřuje je libovolně a přidává ze své fantasmie, tak při věcech českých kroniky Zbraslavské. Některým zprávám však, které jen on přináší, netřeba víry upírati, jako že Hroznata z Husic byl manželem jedné ze sester Závěšových. Ale to jest přece jen výjimkou. Jináče jest všude, kde jiného svědectví nemáme, ta nedůvěra oprávněna, kterou k tomu »románu více, než historii« choval Palacký. (K mínění, že Otakar čerpal z kroniky Zbraslavské, nepřidává se Loserth. Sr. Č. Č. H. str. 210.)

³⁾ Reg. II. č. 1191.

⁴⁾ Pangerl, Záwisch, 167 míní, že Závěš již při útěku z Bezdče r. 1279 Kunhutu do Moravy provázal. Není to však pravděpodobno, ježto v listinách jejích teprve r. 1281 se jmenuje. Že měl r. 1279 v jižních Čechách dosti práce, bylo nahoře ukázáno. Srov. Emlerovu poznámku ve vydání kroniky Zbraslavské str. 23.

i lásku. Nechtíc se již od něho odloučiti, ustanovila Kunhuta Záviše svým purkrabím na Hradci Opavském¹⁾ a stálým tím spojením s tímto mužem silné vůle podlehl vlivu jeho tak, že současníci si to pouze jakýmsi čarodějnickým uměním vysvětlovali. Důvěrný poměr královnin k bývalému nepříteli zemřelého krále budil nemalé pohoršení, zvláště když mu porodila syna, který nazván byl Jan.²⁾

Mezi tím v Čechách během r. 1280 spory mezi šlechtou a markrabětem nabyly takového rozsahu, že král Rudolf, obávaje se nejspíše, aby Ota dědice trůnu českého nezískal pro sebe tou měrou, že by později pro něho samého u zetě jeho místa nezbylo, a zároveň poznávaje, že Ota není schopen zemi českou ovládnouti, a že jeho další vládou moc královská v Čechách by příliš utrpěla, uposlechl proseb královny Kunhuty a obrátil se s brannou mocí proti Otovi do Čech v září r. 1280. K boji však nedošlo; Rudolf, přitrhnuv do Časlavska, počal s markrabětem jednati a uzavřel s ním mír, jehož obsah nám blíže znám není.

Prostřednictvím Rudolfovým urovnán také prozatímně spor markraběte se šlechtou českou, ve které v době té již lepší a méně sobecké živly nabývaly vrchu. Dne 25. listopadu 1280 uzavřeno příměří, a ke konečnému upokojení země sešel se sněm v Praze o vánocích, na němž stavové přiznali se k poslušenství poručníka krále, který měl za nedlouho mladého krále zase do země přivést. Až do té doby zpráva země vložena do rukou biskupa Tobiáše a nejvyššího komorníka Děpolta z Risenberka. A tím nastával obrat důležitý pro budoucnost. Šlechta česká z opposice proti moci královské přešla k práci pozitivní, k starosti o blaho země, a tím také sesílilo se její postavení v zemi jako jednolitě třídy společenské. Nejbližší sněm (v květnu 1281) usnesl se mimo jiné, aby zase vydány byly všechny statky královské po smrti králově uchvácené nebo od Oty udělené.

Teprve r. 1283 vrátil se, tehdy 12letý, Václav do země. Vláda jménem jeho se dostala ještě úplněji do rukou šlechty nebo vlastně jedné části její. Byli to biskup Tobiáš z Bechyně a Purkhart z Janovic a na Vimperce, nejvyšší hofmistr, kteří nejoddanější přívržence své uvedli do nejvyšších úřadů zemských. Strana ta se byla nejvíce přičiňovala o návrat mladého panovníka a měla z toho největší prospěch sama. Ale za ní nestála veškerá šlechta česká.

Byla tu ještě strana protivná, strana, ve které nepřátelství k moci královské potrvало. Tato strana byla stranou první do pozadí zatlačována. V čele jejím stáli Vítkovci, příbuzný jich

¹⁾ Dne 11. února 1281 poprvé jmenuje se v listině Kunhutině »Zavissius noster purcravius in Gredz« (Reg. II. č. 2802.) R. 1279 v říjnu byl Kuno (z Kunštatu) purkrabím tamtéž (Reg. II. 1191.)

²⁾ Kronika Zbraslavská str. 22.

Hroznata z Husic,¹⁾ Hynek z Dubé, jenž v boji proti markraběti zvláště byl vynikl, Jaroslav ze Šternberka, Hynek z Lichtenburka, Albrecht ze Žeberka, Mutina z Kostomlat, Půta ze Mšena, Vilém z Miličína, Půta z Potenštejna, Soběhrd z Litic, Holen z Wildštejna. Proti prospěchu Vítkovců to čelilo, že mladý král r. 1283 28. srpna na přimluvu výslovně zmíněnou Purkharta z Janovic daroval Janovi z Michalovic statek Velešín. Statek ten obklopen byl statky Vítkovcův, a když takto přešel z rukou královských v držení mocného pána, vzata těmito naděje, že by se ho kdy dostati mohlo jim. Není tedy divu, že se snažili spolu se stranou svou vlivu na mladého krále nabýti a vládě strany protivné učiniti konec. Při tom jim pomoc přišla od Záviše.

Královna Kunhuta od té doby, co se poměr její k Závišovi stal předmětem obecného pohoršení, nevystupovala často veřejně, takže v letech 1281 a 1282 málo o ní víme. Když Václav do Čech se vrátil, nepřivítala ho ihned osobně, než dopisem pouze hleděla smýšlení jeho vypátrati. Ale syn zatoužil po matce. K jeho pozvání Kunhuta přišla do Čech, aby tu i pro Záviše, podporována jsouc pány strany Vítkovcům příznivě,²⁾ půdu připravila. Na podzim r. 1283 král Záviše povolal k sobě, a za nedlouho Záviš opanoval krále i dvůr úplně. Nastala změna v úřadech, do kterých uvedeni přátelé jeho. Ojír z Lomnice, sám Vítkovec, stal se nejvyšším komorníkem, Hroznata z Husic purkrabím, Hynek z Dubé truchasem, Jaroslav ze Šternberka číšníkem, Vítek z Krumlova, bratr Závišův, podkomořím. Záviš sám, žádného úřadu nezastáváje, vlastně vládl všemi. Strana poražená postavila se na odpor. A tak vznikla v zimě z r. 1283 na r. 1284 opět válka domácí v Čechách, o které však prameny naše nemnoho vědí. Strana Závišova, majíc krále v rukou, vystupovala pod štítem autority královské a protivníky své nazývala povstalci proti králi. Z průběhu války známo nám pouze tolik, že strana Závišova oblehla hrad Zvíkov, v držení pánů z Klingenberka se nalézající, neznámo zda s prospěchem.³⁾ Na jaře r. 1284 počal také král Rudolf do různých těch se vkládati, a jeho snad prostřednictvím zahájeno mírné vyjednávání, které se v dubnu skončilo příměřím. Král Václav zavázal se zachovati až do příštího 4. června pokoj s panem Purkhartem z Janovic a přívrženci jeho; v době té neměla v Čechách žádná pevnost nově

1) Štýrská rýmov. kronika str. 242 praví o Závišovi: »siner swester er eine gap — herren Roznather Dietrich Spazman die ander hât«. Co se Hroznaty týče, potvrzuje se udání to tím, že Hroznata byl po zajetí Závišově jediným, který se ho spolu s bratřími jeho energicky ujímal. (Reg. II. č. 2734.)

2) Kron. Zbrasl. 23.

3) V listině z 29. září r. 1285 zmiňuje se král Václav o škodách, que occasione obsidionis nostre coram castro Clingenberch habite claustrum Milevsk pertulit« (Reg. II. č. 1355.). To vztahuje se patrně na válku r. 1284.

stavěna, ani stará bořena býti, a těm, kdo od listopadu roku předěšlého v některé statky klášterní neb královské se byli uvázali, neměly se tyto mocí odnímati. ¹⁾ Strana Purkhartova naproti tomu vydala jiný list, kterým slíbila ono příměří od 23. dubna do 4. června s králem prostřednictvím Závíše z Falkenštejna uzavřené zachovávatí. ²⁾

Když tak příměří bylo zajištěno, přikročeno k jednání o mír konečný. Jednání to dalo se v Praze, kam i strana Závíšovi protivná se dostavila, majíc nejen od něho, ale i od biskupa Pražského bezpečné listy průvodní. ³⁾ Král Rudolf měl při tom rovněž účastenství. Koncem května uzavřen mír, ve kterém král Václav slíbil Purkhartovi a stranníkům jeho odpustiti a na dále je v milosti své zachovati. Kdyby tak neučinil, má tchánem svým králem Rudolfem napraven býti. ⁴⁾ Naproti tomu slíbili Purkhart z Janovic se stranou svou poddanskou věrnost králi Václavovi zachovati. Zároveň zavázali se se stranou Závíšovou pod jistými pokutami zachovávatí mír. Smlouva ta měla míti platnost po čtyři léta od příštích letnic počítaje, po jichž uplynutí měly býti obě strany všech závazků prosty, věrnost králi vyjímaje. ⁵⁾ Listem stejného znění zavázal se i Závíš se stranou svou k zachování těchž výminek. ⁶⁾

Pro nejbližší dobu Vítkovci a přívrženci jich se stali stranou vládnoucí v Čechách. Jich hlavou byl Závíš z Falkenštejna. Prostřednictvím královny Kunhuty a pomocí svých vlastností osobních podmanil si královského chlapce úplně. Opat Zbraslavský, ⁷⁾ který věci ty z vlastního názoru znal, živě nám líčí, jak cvičením ve hrách jinošských a jinými kratochvílemi srdce Václavovo cele si získal a důvěru jeho v té míře obdržel, že možno mu bylo otěže vládní úplně v rukou svých držeti a pouze přívržencům svým přístupu ku dvoru dopřávatí. Ježto příbuzní jeho drželi vysoké úřady, ⁸⁾ řídila se veškerá vláda zemská přáními jeho. Závíš nebyl však tímto svým postavením spokojen, ježto ono, pouze na nezákonitěm jeho poměru ke Kunhutě založeno jsouc, v sobě chovalo nedostatečnou záruku stálosti pro budoucnost. On chtěl se státí a také stal se manželem vdovy královské. Kdy sňatek jeho s Kunhutou slaven, nelze zcela přesně určití. Kronikář vídenský klade jej »post festum sancte Trinitatis« r. 1285, a dle něho rozhodl se B. Dudík

¹⁾ Reg. II. č. 1311. —

²⁾ F. Tadra, Mnichovský rukopis formuláře Vlacha Jindřicha. Věstník české společnosti nauk 1889, str. 107. Obě listiny jsou nedatované, ale nelze jinak než klásti je do druhé polovice měsíce dubna 1284.

³⁾ Tadra I. c. 110. Reg. II. č. 2257, 2720. —

⁴⁾ Reg. II. č. 2256, list nedatovaný.

⁵⁾ Reg. II. č. 1317.

⁶⁾ Reg. II. č. 1317.

⁷⁾ Kronika Zbraslavská kap. XVII.

⁸⁾ I mladší členové menšími úřady poděleni. Tak syn Hojera z Lomnice, Smil, stal se roku 1284 purkrabím Poděbradským (Reg. II. č. 1333.).

pro červen roku 1285.¹⁾ Naproti tomu nejlépe pravený kronikář Zbraslavský nejmenuje sice žádného pevného data, ale klade sňatek před schůzi krále Václava s Rudolfem a Jitkou, v Chebě v lednu roku 1285 konanou.²⁾ Palacký vybírá měsíc z kronikáře vídenského, rok z kroniky Zbraslavské a klade svatbu do června r. 1284.

Sňatkem s Kunhutou stal se Záviš otčímem královým, a tím nastala v celém postavení jeho změna. Dosud byl vždy jen repraesentantem snah stavovských proti moci panovnické, nyní stal se členem rodiny královské. Nebylo tedy tomuto ctizádostivému a po moci dychtícímu muži těžko opustiti stanovisko, kterého až po tu dobu hájil, jakmile odlesk koruny skrání jeho se dotekl. On hleděl nyní veškeru moc v zemi ve svých rukou spojit a, nepřijav žádného titulu úředního, vládl ne co úředník, ale co otčím králův. Věc ta měla však také svou nebezpečnou stránku.

Pomocí šlechty povznesl se Záviš k výši své, a tato čekala, že doba vladařství jeho pro ni zvláště bude prospěšná. V očekávání tom se zklamala. Záviš, stoje na místě králově, hájil prospěchu moci královské.³⁾ A tím, vyjma vlastní rodinu, odcizil si někdejší spojence své úplně. Co mu zbývalo, to byl pak jen svazek poutající ho k rodu královskému, byly osobní vlastnosti jeho. A to na dlouho nestačilo.

Královna Kunhuta zemřela již v září roku 1285,⁴⁾ zanechavši druhému manželovi svému malého synáčka Jana. Pod vlivem smrti matčiny a snad dle nějakého posledního ustanovení ukázal se mladý král Václav štědrým k otčímovi a nevlastnímu bratru svému. Dne 23. října 1285 daroval Závišovi a synovi jeho Janovi města Poličku, Lanškroun a hrad Landšperk se vším příslušenstvím k dědičnému držení.⁵⁾ Smrtí Kunhutinou se ovšem ihned v poměrech vlády zemské nic nezměnilo, a Záviš zůstal dále první osobou v zemi. Energii jeho pocítila brzy Morava, kde nespokojenost s panujícími poměry se počalajeviti rostoucím počtem rytířstva loupeživého. Na počátku roku 1286 táhl tam Záviš s mladým králem a, rozbořiv mnohá hnízda nespokojenců a potrestav jich držitele, úplně zjednal pořádek. Dále zjednáno dohodnutí mezi králem Václavem a vévodou Opavským Mikulášem, nevlastním jeho bratrem. Obával se zajisté Mikuláš, že Záviš bude činiti nároky na část Opavska pro syna svého Jana. Nebyl tedy přítelem jeho, ale

¹⁾ MGH. SS. IX. 713. Dudík, Geschichte Mährens VII. 92.

²⁾ Kron. Zbrasl. Font. rer. Boh. IV. str. 24. s poznámkou Emlerovou.

³⁾ Kronika Zbraslavská str. 24, 25 líčí jeho nevděčné chování k bývalým příznivcům svým.

⁴⁾ Nekrolog Olomoucký (Dudík, Gesch. Mährens VII. 91.) jmenuje den 9. září, Jindřich z Heimburka (Font. rer. Boh. III. 320.) den 14. září dnem úmrtí Kunhutina. Snad jest jeden údaj datem smrti, druhý datem pohřbu.

⁵⁾ Reg. II. č. 1358.

r. 1286 odročeno nepřátelství smlouvou, podle které král Rudolf měl o věcech Opavy se týkajících konečný rozsudek vynésti, a kterou král Václav vévodovi Mikulášovi bezpečnost osoby jeho a pokojné držení statků zaručil.¹⁾ Přes to podržel Záviš v Mikulášovi Opavském vážného nepřítele. Tak se staral tu i jinde Záviš o upravení všech poměrů ve prospěch koruny, což zároveň klidu a rozkvětu země bylo na prospěch.²⁾ Nelze pochybovati, že v té době také řízení zevnější politiky české spočívalo v rukou jeho.

Jestliže král Rudolf doufal, že po návratu mladého krále do země přede vším platnost míti bude vliv jeho, a že v politice české rozhodovati budou prospěchy rodu habsburského, byl v tom očekávání zklamán, zvláště, že se toho sotva nadíti mohl od muže, který dříve proti svému králi stál na straně jeho. Dostavila se také vzájemná nedůvěra mezi oběma. Když v lednu 1285 král Václav s matkou svou v Chebu s Rudolfem a dcerou jeho, svou snoubenkou, se sešel, zůstal Záviš před branami městskými, nehodlaje se vydati v ruce krále římského.³⁾ Již při této schůzi v Chebě zjevna tedy jest neshoda jeho s Rudolfem, který, nemoha ještě tehdy Závišovým postavením u krále Václava otřásti, neponechal dcery své Jitky, Václavovy manželky, v Čechách.

Hlubší příčiny této neshody mezi vladařem českým a Habsburky objevují se nám teprve o něco později. Král Český Václav nevzdával se práv k těm zemím, které byl někdy držel a ztratil otec jeho. Praetense ty poprvé objevují se roku 1286⁴⁾ a, ježto v době té veškerá moc v Čechách v rukou Závišových spočívala a s pádem jeho praetense ty ustupují v pozadí, nelze jinak než s osobou jeho je spojovati. Král Václav nemínil však nárok na obnovení říše otce svého v plném rozsahu najednou obnoviti. Štýrsko a Rakousy, které synové Rudolfovi drželi, prozatím opomenuty, ale Menhartu Tyrolskému udělené Korutany staly se zjevným předmětem touhy vládce českého. Nazýváť Václav v jednom listu svém z r. 1287⁵⁾ Korutany »terra nostra« a vypisuje v něm, jak již ně-

¹⁾ Reg. II. č. 1393.

²⁾ Srovn. příznivý soud Palackého o Závišovi str. 243. Srovn. též Pangerl, str. 176—177.

³⁾ Kron. Zbrasl. str. 26.

⁴⁾ O nárocích těch jedná O. Redlich: »Zur Geschichte der oesterreichischen Frage unter K. Rudolf I. v Mitth. d. Instit. f. öster. Gesch. (Ergänzungsband IV. 1893), kde také některé dosud neznámé listiny otištěny. Redlich sám podotýká: Der junge Fürst war in den Jahren 1284 bis 1287 beherrscht von seinem Stiefvater, dem thatkräftigen und ehrgeizigen Zawisch von Falkenstein. Es ist möglich, dass durch dieses Mannes hochfliegenden Geist der Gedanke in Wenzel wachgerufen wurde, die Länder, welche einst sein Vater besessen, der Krone Böhmen wieder zu gewinnen.

⁵⁾ List svědčí biskupu Bamberskému. Tamtéž str. 161. Rok (1287) doplnil vydavatel.

kolikrát se byl obrátil ke králi Rudolfovi, aby mu zemi tuto celeno po otci zděděné udělil.

Že však nároky české se neobmezovaly na Korutany, třeba, co se těchto týče, nejprve se objevují, patrně z toho, že později Adolf Nasavský získal si hlas Václavův slibem, že uznává jeho nárok jak ke Korutanům, tak k Rakousům i Štýrsku.¹⁾ Zjevně však nepřátelství z toho, že Václav svých práv se nevzdával, nepovstalo, a tak vždy jednalo se o posláni Jitky do Čech, a to tak, že by stejnou dobou slavila se korunovace mladých manželů. Korunovace již byla určena na 25. května 1287, a mnozí hosté k ní seznáni. Vyjednáváno prostřednictvím krále Rudolfa s Jindřichem, arcibiskupem Mohučským, který měl korunu na hlavu Václavovi vstaviti. Jakou mocí Záviš tehdy ještě v Čechách vládl, vidíme z toho, že při jednání tom Rudolf nejen k onomu, ale i přímo k němu se obracel.²⁾

Všechny tyto přípravy konány nadarmo. Korunovace na mnoho let odložena, snad právě pro neshody mezi dvorem českým a Rudolfem. Teprve v červenci roku 1287 objevila se královna Jitka v Praze, od otce patrně poučením opatřená, jak by královského manžela svého sobě i svému rodu mohla získati. Bylo toho již velice potřeba, měly-li se vážnější konflikty předejiti.

Novým směrem zahraniční politiky české nejvíce ohrožován byl syn Rudolfův Albrecht, který byl obdržel Rakousy. Poměr jeho ke dvoru českému horšil se stále, až propukl ve zjevné nepřátelství. V druhé polovici roku 1287 přišlo k menším pohraničním srážkám, které však tak malého byly rozsahu, že se u současných letopisců vesměs pomíjejí. Vážná akce válečná chystána patrně až po uplynutí zimy, aby strany zatím nabyly času k získání spojenců. Albrechtovi velice vhod přicházel odpor některých pánů českých proti Závišovi a tím vládě královské. Byli to zejména páni z Bechyně, páni z Klingenberka, Jindřich z Lichtenberka, bývalý stranník Závišův, a Boček z Vranova, kteří podobně, jako někdy Vítkovci v Rudolfovu, dali se pod ochranu syna jeho Albrechta. Václav naproti tomu hleděl si zjednatí pomoc od krále Uherského Ladislava.³⁾ Diplomacie středověká neznala účinnějšího v okolnostech takových prostředků nad smlouvu svatební a, ježto královská rodina česká neměla právě v tu dobu žádného vhodného ženicha ve svém středu, uvázal se v úlohu tu Záviš sám. Jsa již druhý rok vdovcem a počítaje se co otčím králův k rodině královské, důstojným byl ženichem. Ladislav, král Uherský, měl sestru Alžbětu,⁴⁾

¹⁾ Redlich tamtéž 152.

²⁾ Dopisy korunovace se týkající vydal Loserth (Archiv für oesterr. Geschichte 57). Psaní ta vesměs spadají do března a dubna roku 1287.

³⁾ Zprávy o tom zachovány nám v listině ze dne 20. května 1288, která níže vzata bude v úvahu.

⁴⁾ Nikoliv Jitku, jak často se tvrdí.

která v mladých letech se byla uchýlila do kláštera. Milutín, kníže Srbský, který byl opanoval Mačvu ke koruně Uherské náležitou, toužil k majetku tomu nabytí nějakého právního titulu, a proto unesl Alžbětu z kláštera, chtěje ji za manželku pojmouti a Mačvu za věno její vydávati. K sňatku tomu však patrně pro odpor Alžběty samé nedošlo, a kněžna vrátila se domů, ale ne již do kláštera.¹⁾ Této kněžně nabídnuta ruka Závišova. Doba, kdy vyjednávání to se dalo, neudává se určitě ani v kronice Zbraslavské, ani Vídenské, ale dle postavení zprávy té v řadě zpráv ostatních a dle událostí následujících nelze ji jinak vřaditi než do druhé polovice r. 1287.

Když první námluvy šťastně odbyty, odebral se Záviš se stkvělým komonstvem osobně na cestu, a nádhera, kterou zde rozvinul, byla, jak se zdá, z prostředků korunních hrozena.²⁾ Než v tom se počínal již odboj některých pánů českých, z nichž Jindřich z Lichtenburka³⁾ v krajině Železných hor na cestě ho přepadl. Teprve na druhé cestě došel Záviš do Uher. Po krátkém pobytu vrátil se do Čech, kde třetí manželku svou uvedl na hrad Svojanov v Chrudimsku.

Hrabata Šlikové a jich archiv v Kopidlně.

Příspěvek k dějinám české šlechty. Napsal Max Dvořák jun.

Význam soukromého archivu pro dějepis řídí se pravidelně poměrem, jež zaujímá rod archiv zakládající k veřejnosti. Za dob intenzivního účastenství v dějinách doby množí se prameny dějepisu politického, doba soukromého života poskytuje většinou jen látku k hospodářským dějinám. A tu mimo nejstarší doby klesá neb stoupá cena s majetkem rodu.

Ve vzniku české šlechty možno sledovati jistý postup, jenž se vždy znovu opakuje buď jednotlivě, nebo i v celých vrstvách. Dvorská šlechta zjednává si hospodářskou silnou pozici v zemi a stává se samo-

¹⁾ Dudík, Gesch. Mährens VII., 123. Pozdější spisovatelé omylem kladli únos z kláštera Závišovi za vinu. Kronika Zbraslavská nečiní toho, pravíc pouze o Alžbětě: »que, ut puto, dudum religionis habitu induta fuerat.«

²⁾ Kronika Zbraslavská praví o Závišovi: »Sed quoniam non solum uxorem, verum etiam thesaurum universumque apparatus regis Ottakari olim defuncti sibi vendicaverat, regalibus sibi assumptis insigniis in Ungariam proficisci disposuit.« Kronikář jest Závišovi velice nepřizniv a proto ustrojuje tuto zprávu tendenčně. Vysvětlá z ní však, že Záviš slavil svatbu ve své vlastnosti jako člen panovnické rodiny české.

³⁾ Zda byl totožný s manželem dcery Závišovy z prvního manželství, není jisto. Pangerl (Vitigonen 544) soudí tak a kombinuje, že snad měl Jindřich nějaký spor stran věna se Závišem.

Záviš z Falkenštejna.

Napsal Josef Šusta.

IV. Závišův pád.

Sňatek Závišův s kněžnou uherskou byl prohlašován od některých současníků za cosi nenáležitého. Opat Zbraslavský nevidí než snahu nad ostatní šlechtu se vyvýšiti, a rýmovaná kronika Štýrská vypravuje, že král Uherský Závišovi sestru svou dal za tu cenu, že krále svého zradí. Proti tomu Záviše brániti netřeba. Avšak jest jisto, že si Záviš novým sňatkem nepříliš dobře posloužil. Mezitím co byl ode dvora královského vzdálen, Václav se mu vymkl z rukou. Měť Záviš v Čechách velikou řadu nepřítelů, mezi nimiž na prvním místě stála královna Jitka. Ona na dvoře českém zastupuje prospěch svého rodu. Ovšem kronikář Fürstenfeldský vysvětluje věc jináče: Záviš prý také ctnosti její úklady strojil a v úmyslu tom jí čarovný závoj poslal, který královna, bojíc se kouzel jeho, v oheň hoditi kázala. Vliv manželčin byl při mladistvém manželu veliký, tím větší, čím méně bylo těch, kdo by se byli nepřítomného ujali. Záviš odcizil se vrstvě společenské, ze které byl vyšel, jak patrně z toho, že při pádu svém nikoho, vyjma své nejbližší příbuzné, s sebou nestrhl. Ovšem v době moci jeho jen někteří se odhodlali proti němu vystoupiti. Vedle šlechticů shora zmíněných, spojených s Albrechtem Rakouským, jest nám známo, že také bývalý stranník Závišův, pan Půta z Potenštejna, spolu s Vilémem s Ryzmburka, Oldřichem z Třebíle, Odolenem z Chýše, Jindřichem z Vírova se Závišem se rozpadli. Spor ten byl však nejspíše povahy více privátní a urovnán záhy zase.¹⁾ Více než ta-

¹⁾ Reg. II. č. 2323. Listina dochována jest ve formuláři Zdeňka z Třebce : 1288 V Idus Julii. Formulář ten má však většinou fingovaná data.

koví zjevní nepřátelé škodili však Závišovi bývalí odpůrcové jeho, kteří, květnovým mírem z r. 1284 chráněni, na dvoře a u krále půdu pod nohama se mu jali podrývati. Nalézáme zajisté již koncem roku 1285 pana Purkarta z Janovic s některými pány strany jeho v okolí králově. Za nepřítomnosti Závišovy získali si oni a královna přízeň mladého krále úplně. Václav dospíval právě k letům, kdy se mu minulost stala srozumitelnou. Tu již mohl pochopiti, jakým způsobem Záviš se mu stal otcím, a jaké účastenství měli Vítkovci a on sám při pádu otcovu. A ne bez pravdy bylo lze proti Závišovi pronést obvinění, že se na útraty koruny spolu s příbuznými svými obohacuje. Na obvinění tom bylo jistě mnoho pravdy, a nelze se diviti, že tak bylo. Záviš, syn četné rodiny, došel stkvělého postavení svého, aniž měl v Čechách v osobním držení tak velkého statku, po němž by se byl mohl zváti, takže příjmení z Falkenštejna po celý život mu zůstalo; co přirozenějšího než že chtěl také hospodářsky se sesílit. Dálo se to hlavně na jméno syna jeho Jana, jak jsme viděli při darování Poličky a Lanškrouna. Co se příbuzných týče, víme, že bratr jeho Vítek, který byl podkomorím, z Hluboké (Vroburch) se zove, zmocniv se patrně tohoto hradu královského, v nejbližším sousedství statků Vítkovských ležícího. Snad bylo takových případů i více.

Důvěra králova v Záviše byla tak otřesena, v něho samého i zevnější politiku jeho, jež se nesla k obnovení někdy říše Otokarovy. Václav počal se blížiti k rodu Habsburskému, rodu své manželky. S Albrechtem uzavřeno nejprve příměří; později, 16. května 1288, sešli se Václav a svat jeho na hranicích rakouskomoravských a umluvili příměří nové až do svatého Havla (16. října). O jednání tom vyhotovena 20. května obšírná listina, která nám o celém průběhu sporu dává zprávu.¹⁾ Ustanovení její jsou následující: Příměří platilo také pro Ladislava, krále Uherského, spojence Václavova, pány české Jindřicha z Lichtemberka, Bočka z Vranova, pány z Bechyně a Klingenberka a přívržence jich. Řešení pánové i král Uherský měli závaznost příměří pro sebe zvláštními listy uznati; kdyby toho učiniti nechtěli, neměl Václav Ladislavovi proti Albrechtovi ani pak Albrecht odbojným pánům proti Václavovi pomáhati. K urovnání sporu pánův českých s Václavem měl Albrecht vyslati svého plnomocníka. Pozná-li se vina jich, mají za tři neděle králi Václavovi zadost učiniti, jinak budou z míru vyloučeni. Kdyby bylo příměří nějak porušeno, mají věc vyšetřiti Hojer z Lomnice, nejv. komoří český, Vítek z Hluboké, nejv. maršálek český, Jindřich z Rosenberka, i Tozzo, truchses moravský, se strany české a hrabě Berthold z Rabenswaldu, Jindřich starší z Schaunberku, Purkart, purkrabí

¹⁾ Důležitá listina ta otištěna u Redlícha v svrchu jmenovaném článku str. 161.

na Maidburce, a Štěpán z Meisova, maršálek rakouský, se strany Albrechtovy. Dle jejich rozhodnutí má potom škoda opravena býti. Zajatci s obou stran mají býti na rukojemství propuštěni. K vyjednání míru definitivního měli se právě vytčení rozhodčí 9. září mezi Znojmem a Seefeldem sejíti a výminky míru ustanoviti. Kdyby však král Rudolf s některými výminkami nesouhlasil, mělo býti Albrechtovi volno od nich ustoupiti. K definitivnímu míru, jak se zdá, však opravdu došlo, a poměr mezi králem Václavem a rodem Habsburským stal se v nejbližší době velmi přátelským.

Program Závišovy zevnější politiky na ten čas padl a s ním i jeho původce. V právě dotčené listině nenalézáme žádné zmínky o něm, kdežto dosavad vždy při státních akcích na prvním místě jeho připomínáno. Jeho příbuzní a přátelé však podrželi úřady své; pouze bratr Vítek zbaven veledůležitého úřadu podkomořského, finančního to ministeria doby té, a obdařen zvučnějším sice titulem, ale prázdnějším úřadem maršálka. Pád Záviše samého udál se patrně bez hluku a tragiky zevnější. Král návodem strany jemu nepřátelské prohlásil se za dosti dospělého k samostatnému vedení vlády, a tím přestalo samo sebou zcela mimořádné dosavadní postavení Závišovo. Ani na dvoře královském ho od 27. ledna 1288 již nenacházíme; žil nejspíše s novou manželkou svou na Svojanově.

Avšak tragická dohra se potom přece dostavila. Snad Záviš sám nepovažoval nový stav věcí než za dočasný a domáhal se návratu staršího, snad byla to pouze obava protivníků jeho před jeho návratem a pomstou: stín jeho strašil stále v komnatách hradu Pražského. Zde ovládla úplně strana mu nepřátelská pole. Král, nervosní mladík, chorobného těla, ztrativ důvěru k svému dosavadnímu vůdci, byl znepokojován stále pověstmi o piklech a nástrahách, které Záviš chystá. Pověsti ty dosáhly značného rozšíření, když právě Záviš nešťastnou náhodou jim sám jisté pravděpodobnosti dodal.

Z třetího manželství totiž narodil se mu syn, jehož křtiny zvlášť hlučně měly býti slaveny. Proto pozval Záviš švakra svého Ladislava Uherského i krále Václava k rodinné slavnosti té za kmotry. Jakmile zpráva o tom na hradě Pražském se rozšířila, zmocnilo se veliké rozčilení strany Závišovi nepřátelské. I jala se namlouvati králi, že Záviš ho vlákati mní do pasti, aby ho zbavil života a sobě nebo švakrovi svému, králi Uherskému, ke koruně české dopomohl. Že by byl Záviš opravdu na něco podobného pomýšlel, jest ovšem k víře zcela nepodobno.

Zdá se spíše pravděpodobnějším, že mnil osobním stykem oba krále mezi sebou zblížití a Václavovu přízeň si zase získati. Tomu porozuměli odpůrcové jeho na dvoře českém a poznali důležitost okamžiku. Král Václav nesměl se již pod vliv Závišův dostati.

Otto, opat Zbraslavský, nebyl znamenitým historikem, nemaje v pravdě pro věcnou důležitost událostí líčených mnoho smyslu; ale opravdu výtečně a na středověkého kronikáře velmi hluboce pochopil a vypsal psychologické postupy v duši královského jinocha. On ukazuje nám, jak Václav, maje uvěřiti, že ho ten, jehož byl miloval a který dosud kroky jeho byl řídil, v zhoubu a smrt strhnouti se snaží, nešťastným se cítí; uvěřiv ve vinu jeho, ztratil vůbec důvěru k svému okolí, a trpka ta zkušenost mladého věku zanechala i v pozdějších letech mnohou stopu v jeho duši a v jeho chorobném nervosním těle. Jiného spolehlivého rádce neznaje, vroucně s úzkostí svou uchýlil se k Nejvyššímu a přislíbil mu založení nového klášteřa, vyvázne-li z hrozcích mu nebezpečí. Po dlouhém duševním boji přemohl zbytek náklonnosti k otčimovi a odhodlal se připustiti násilí proti němu. Rádcové jeho ukuli rychle obratný plán; Záviš byl vyzván, aby pro krále na hrad Pražský zajel a odtud jej ke křtinám doprovodil. Nic zlého netuše, Záviš přijel, — bylt' tehdy zevnější formy styků jeho se dvorem stále ještě přátelské, — a zde zajat a do vězení uvržen.

O zajetí tom má rýmovaná kronika Štýrská¹⁾ mnohé zajímavé podrobnosti, ale nespolehlivé. Básník nemluví o křtinách, nýbrž vypravuje, že Záviš byl zajat, když, podruhé k dvoru uherskému se vypravuje, králi Českému se poroučel. I jiné podrobnosti nejsou správné. Tak praví »her Spisla der Has der was kamraere zuo den ziten«. Tím míněn zajisté Zbislav Zajíc z Třebouně, který však v době té ani komořím ani podkomořím nebyl. Nejvyšším komorníkem byl od r. 1284—1289 Hojer z Lomnice,²⁾ podkomořím jmenuje se 1284 až 1286 Vítek z Krumlova a Hluboké,³⁾ po něm r. 1288 v lednu jistý Dětrich a 1289 v lednu Beneš z Vartemberka.⁴⁾ Není tedy pravděpodobno, že by byl také Zbislav v těch letech býval podkomořím, ale vystupování jeho v kronice Štýrské dá se přes to snadno vysvětliti. Jistě užíval původce její starší části kroniky Zbraslavské a zde se dočetl, že »Zbyslaus cognomine Lepus«, podkomoří český, zabit byl roku 1290.⁵⁾ Zbislav se stal však teprve v druhé polovici r. 1290 po Beneši z Vartemberka podkomořím a nebyl jím ještě při zajetí Závišově. Z toho příkladu vidíme, jak kronikář Štýrský svých předloh užíval, a jak daleko více o živost a poutavost než o pravdivost dějů vyličených mu běželo. Nelze nám tedy obšírného a podrobného líčení zajetí Závišova s důvěrou užiti.⁶⁾

¹⁾ Kap. 206. a 207.

²⁾ Reg. II. č. 1315., č. 1466.

³⁾ Reg. II. č. 1315., č. 1368.

⁴⁾ Reg. II. č. 1430., č. 1466.

⁵⁾ Kronika Zbraslavská kap. XXXI.

⁶⁾ Tak učinili Palacký i Pangerl.

Jakkoliv osud Závišův dosti vlny tehdejšího života zčeřil, neza-
choval nám přece žádný ze současníků určitého data jeho zajetí.
Jisto jest, že se událo r. 1288¹⁾ a, jak se zdá, teprva koncem roku.
Pangerl domnívá se sice, že se to stalo již kolem letnic, ale proti
tomu lze mnoho uvést. B. Dudík klade zajetí do konce r. 1288
z toho důvodu, že manželka Závišova Alžběta r. 1287 v únoru
v klášteře dlela, potom teprv Milutínem unesena byla, takže teprve
na sklonku roku 1287 manželkou Závišovou se stala a tedy křtiny
v prvé polovici roku 1288 sotva se mohly slaviti.²⁾

Svědčí náhledu tomu také kronikář Pulkava, kterému snad
datum určité nebylo neznámo, pravě, že Záviš od krále »fere per
biennium« v zajetí byl držán.³⁾ Ježto 24. srpna r. 1290 Záviš byl
popraven, bylo by dle toho zajetí jeho, trvalo-li ne celá dvě léta,
teprve po 24. srpnu 1288 položit.

S tím shoduje se také celý postup událostí svrchu vyložených.

Záviš byl do vězení vržen, ze kterého neměl již vyjít; měl
zde zajisté dosti příležitosti o pomíječnosti všeho, hlavně však
přátelství přemýšleti. Byltě i od svých nejstarších přátel opuštěn.
Zajetí jeho mělo bezprostřední následky pouze pro málo věrných
jeho; bylo to bratr Vítek, který sesazen z maršálství zemského a
nahrazen Albrechtem ze Žeberka, dále švagr jeho Hroznata z Husic,
jenž musil postoupiti purkrabství pražského Zdislavovi ze Šternberka,
a Jindřich z Rosenberka, který od té doby na dvoře královském
se nejví. Ale ostatní příbuzní a bývalí spojenci Závišovi udrželi se
v úřadech a přízni královské. Tak nalézáme r. 1289 v lednu Ojře
z Lomnice v úřadu nejv. komořího, Dětricha Spatzmana, druhého
švakra Závišova, jako purkrabí na Přímědě, Oldřicha z Hradce, Hynka
z Dubé, Mutinu z Kostomlat, Zdislava ze Šternberka a jiné bývalé
stranníky Závišovy na dvoře královském.⁴⁾ Z toho vidíme jasně, jak
Záviš ztratil přízeň šlechty, pro jejíž zájmy kdysi tak horlivě byl
bojoval, že ani příbuzní jeho v držení nejvyšších úřadů jsoucí nebyli
králi podezřelí.

Zatím chován Záviš v zajetí, an král patrně nevěděl, jak s ním
naložiti. K čemu se však bez rozpaků měl, byla konfiskace statků
Závišem nabytých. Statků těch užil král také ihned k svému pro-
spěchu a 6. února r. 1289 vyměnil Svojanov, Poličku, Lanškroun,
Landšperk, Ort, Vysoké Mýto, Šebín, Skuteč, Zábřeh, Hohenštejn,
Svitavu a fojstství kláštera Litomyšlského, vesměs statky dosud
Závišovy, z nichž plynulo přes čtyři tisíce hřiven ročních důchodů,
s markrabětem Míšenským Bedřichem za část země Míšenské.⁵⁾

1) Jindřich Heimburský má k roku 1288 prostě »Zawis captus«.

2) Geschichte Mährens. VII. 123, pozn. 1.

3) Fontes rerum Boh. V. 171.

4) Reg. II., č. 1466.

5) Reg. II., č. 1467.

Záviš, jak se zdá, protestoval proti konfiskaci té dokazuje, že se bezprávně v držení statků těch nebyl uvedl, nýbrž že statky ty náležejí synovi jeho Janovi, kterému je manželka jeho Kunhuta byla odkázala, majíc na nich věno od krále Otakara ve výši 50 tisíc pojištěné.¹⁾ Mimo to asi zdráhal se také vydati různé stkvosty kdysi v držení krále Otakara se nalézající, které po Kunhutě mu byly zůstaly. Král nespokojoval se však konfiskací statků Závišových, nýbrž hodlal také sáhnouti na příjmy těch příbuzných jeho, kteří za vladařství jeho nějak se byli obohatili. Tato věc a přísné nakládání královo s Závišem dohnalo poslední jeho přívržence ke vzpouře, k čemuž tím snáze odhodlati se mohli, ježto Záviš nebyl bez mocných přátel za hranicemi. Jižní Čechy staly se tedy opět jevištěm domácího boje, o němž jen nepatrné nás došly zprávy.

Přátel, kteří pro Záviše proti králi zbraň svou pozvedli, nebylo mnoho. V první řadě byl to Vítek, který dle královského hradu Hluboké, na němž sídlil, se zval, a ostatní bratří jeho Vok, Budivoj a Henclín, dále Hroznata z Hlusic se syny svými; tito všichni povstavše pustošili hlavně zboží biskupa Pražského.²⁾ Vedle nich vystoupil také Jindřich z Rosenberka s takovým úspěchem, že biskup Tobiaš nucen byl králi svou tvrz Benešov na čas přenechat, aby tento odtud Jindřichovi odpor klásti mohl.³⁾ Ostatně však neznáme v Čechách již nikoho, kdo by se byl Záviše ujímal. Ani synové Vítka z Načeradce, bratra to otce jeho, Vok a Jindřich, jak se zdá, nevystoupili v jeho prospěch, neboť vidíme, že po smrti Závišově nijak nebyli potrestáni a klidně zůstali v držení statků svých. Za to měl Záviš příznivce za hranicemi. Byli to zeť jeho, král Uherský Ladislav, a Jindřich, vévoda Vratislavský, zároveň kníže Krakovský. Tito oba, nemohouce diplomatickým vyjednáváním propuštění Závišova vymoci, odhodlati se mocí vojenskou krále Českého k tomu donutiti a chystali vpád do Čech.⁴⁾

Tím vším se dostatečně vysvětluje dlouhá vazba Závišova, ježto král Václav s ohledem na mocné spojence jeho netroufal si mu na život sáhnouti, ale ani jej propustiti. V těchto rozpacích a tísněch jsa odbojem přátel jeho v Čechách i ohrožován intervencí přátel zahraničních, hledal Václav rady a pomoci u tchána svého krále Rudolfa, s nímž v roce 1289 i 1290 několikrát se sešel. V dubnu r. 1290 v Erfurtě vymohl na něm, že poslal mu na pomoc do Čech

¹⁾ Tak aspoň kronika Štýrská kap. 207. Srovnáme-li důchod z kontiskovaných statků a sumu 50.000, shoduje se to při desítiprocentovém hypotekárním úvěru dob těch zcela dobře.

²⁾ Reg. II., č. 2734.

³⁾ Ad refrenandos nostrorum adversariorum insultus et maxime Heinrici de Rosenberch et suorum complicum extinguendam maliciam. Reg. II., č. 2441; listina ta není sice datována, ale patří nepochybně do let 1289–1290.

⁴⁾ Tak aspoň domníváme se, že nejlépe lze vyložit dosti temné vypravování opata Zbraslavského. (Font. rer. Boh. IV., str. 33.)

syna svého Rudolfa s jistým počtem vojska, tento však v Čechách k žalu Václavovu 10. května zemřel. Než téhož roku zemřeli také oba protivníci královi Ladislav Uherský a Jindřich Vratislavský rychle za sebou (v červnu), a tak zbaven Záviš přátel, kteří snad ještě hrozící mu osud mohli odvrátiti.

Tu již král Václav neváhal déle, i vyslal Mikuláše, vévodu Opavského, do jižních Čech. Nebylo to náhodou, že právě Mikuláš pro úlohu tu vyhlednut; byltě Závišovi nepřitelem již proto, že se od syna jeho Jana mohl obávati nebezpečí pro své knížectví Opavské, které matka jeho Kunhuta kdysi byla držela.

V takovém stavu věci ochabla odhodlanost některých dosavadních zastanců Závišových. Tak počal Jindřich z Rosenberka s králem se mířiti a hodlal se odebrati k tomu cíli do Prahy, jsa opatřen bezpečným listem od královny Jitky.¹⁾ Smír jeho s králem patrně se zdařil, neboť nevíme, že by byl býval jakýmkoliv způsobem potrestán, a statky jeho také mu ponechány. Jeho příkladem neřídili se však bratři Závišovi, kteří vědouce, že od krále milosti očekávati nemohou, k zoufalému odporu se odhodlali. Vévoda Mikuláš, nechtěje prolévati krve vojska svého, chopil se nedosti rytířského prostředku. Hrozil totiž před každým hradem, že dá Záviše, kterého k tomu konci všudy při sobě vodil, popravit, nevzdá-li se tvrz ta. Tak přišel až k důležitému hradu Hluboké, kde Vítek s bratřími svými se byl zavřel. Prostředek Mikulášem dotud užívaný neosvědčil se zde, a, ačkoli opětně smrtí Závišovou bratřím jeho hroženo, nepoddali se tito, jsouce přesvědčeni, že hrozba ta jest planá, a že na život králova otčima saženo nebude. Naděje ta je však zklamala. Vévoda Mikuláš neváhal nikterak zbaviti se vlastního nepřitele a proto dal 24. srpna 1290 Závišovi na prostranství před hradem Hlubokou sraziti hlavu.²⁾ Dle spolehlivých pramenů udála se poprava obvyklým způsobem, totiž mečem. Pouze Pulkava a ti, kdo z něho čerpali, tvrdí, že Závišova hlava prknem přioštřeným od trupu byla oddělena, bez udání příčiny, proč od obvyklého způsobu bylo upuštěno.³⁾ Kronikář tento jest však o věcech od něho více než půl století vzdálených velmi špatně zpraven, vypravuje ku př. také, že Záviš pocházel z rodu Rosenberského a že byl zakladatelem kláštera Vyšebrodského. Zpráva jeho tedy spolehliva není.

Tak neslavným stal se konec muže tak znamenitého! Smrt jeho nelze však jen záští aneb okamžité náladě Mikulášově přičísti,

1) Reg. II., č. 2259. List není datován, ale hodí se do roku 1290.

2) Kronika Zbraslavská str. 32. Datum zachováno v nekrologiu Vyšebrodském a kronice Jakuba Novohradského. (Pangerl, Urkundenbuch des Kloster Hohenfurth 383.)

3) Font. rer. Boh. V. 171. V kronice Zbraslavské hl. 26. čteme: ... uno sub mense Zewisch corruit ense.

neboť sám král Václav přiznává v jedné listině, že Záviš byl souzen a odsouzen.¹⁾

Tělo jeho přeneseno do Vyššího Brodu, kláštera to, který přízni Závišově se byl těšil, o čemž nádherný starý dosud zachovaný kříž, někdy od něho darovaný, svědčí.²⁾ Zde pokrýl mramor tělesné ostatky, ale nikoliv pověst o činech jeho.

Co se s třetí manželkou a synáčkem jejím stalo, nevíme; nejspíše uchýlila se do své vlasti. Syn Závišův z druhého manželství Jan stal se v pozdějších letech svých rytířem řádu Německého a zanikl v nepaměti.³⁾ Jeho dcera z prvního manželství, provdaná již tehdy anebo o něco později za Hynka z Lichtemberka, vystoupila r. 1306 marně s nároky na jmění otcovské; žádost její byla zemským soudem a králem odmítnuta.⁴⁾ O dalších jejích osudech mlčí prameny naše.

Vítek a ostatní bratří Závišovi byli jistě velice postrašeni smrtí bratra svého před jich očima. Nezbyvalo než vzdáti se králi na milost. Král daroval jim životy, ale vypověděl je ze země.⁵⁾ Statky jejich byly zabaveny,⁶⁾ ale přes to podařilo se jim ještě na spásu duše Závišovy klášteru Vyšebrodskému darovat tři vsi.⁷⁾

Při boji s králem byl poškodil Vítek s bratry svými hlavně statky biskupa Pražského, a rovněž tak učinil pan Hroznata z Husic se syny svými. Biskup páčil si škodu Vítkem učiněnou na 11.141 a Hroznatou učiněnou na 3534 hříven stříbra. Proto byly jemu králem statky bratřů Závišových i Hroznatovy v náhradu postoupeny, a mimo to vyhrazeno mu právo, aby další část záškodného na nich vymáhati mohl, kdyby kdy nějakých nových statků se domohli.⁸⁾ V takových poměrech nebylo ani třeba bratry Závišovy z Čech vypuzovati, byliť by šli sami štěstí v cizině hledati. Kam se obrátili, určitě nevíme. Kronika Štýrská⁹⁾ vypravuje, že Vítek nejprve do Vídně se odebral, odtud pak záhy do Uher odešel. My o něm víme jen tolik, že r. 1293 na živu již nebyl.¹⁰⁾ Ostatní bratry jeho zastihl nelítostný osud později. Roku 1300 totiž táhl

¹⁾ Reg. II., č. 1519.

²⁾ Urkundenb. v. Hohenfurth. p. 383. Krásný kříž ten vyobrazen jest v díle: Falke, Geschichte des deutschen Kunstgewerbes p. 31.

³⁾ Kron. Zbrasl. 23. Jan ten není jedinstejný s Janem, proboštem Vyšehradským, jak Pangerl (Zawisch 186) míní. To ukázal J. Emler, Die Kanzlei der Könige Přem. Ot. II. u. Wenzel II. str. 38—40.

⁴⁾ Reg. II., č. 2070.

⁵⁾ Letopis Eberharda Řezenského SS. XVII. 594. Rýmov. kronika Štýrská kap. 210.

⁶⁾ Reg. II., č. 1519.

⁷⁾ Reg. II., č. 1526.

⁸⁾ Reg. II., č. 2734.

⁹⁾ Kap. 210.

¹⁰⁾ Reg. II., č. 1623.

král Václav do Polska a zde při dobývání jistého hradu našel mezi obleženci »fratres et consanguineos quosdam quondam illius magnii Zawisii« a, poznáv je, dal je ihned mečem odpravit.¹⁾

Tak skončilo smutně v krátkém čase potomstvo pana Budivoje z Krumlova, zanechavši v krátké době lesku svého mnohou stopu v dějinách českých.
